

Aynı Mekânda Farklılıklar: Muğla'da Yalnız Yaşlanma, Kadınlık ve Covid-19 Deneyimlerinin Yurttaşlık Bağlamında Değerlendirilmesi*

Differences in the Same Place: Evaluation of Aging Alone, Femininity and Covid-19 Experiences in Muğla Within the Context of Citizenship

Araştırma Makalesi – Research Article

Vefa Saygın ÖĞÜTLE

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü,
vsogutle@gmail.com, ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0003-0596-2842

Duygu SARIMURATOĞLU

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji ABD,
dyg.gdd@gmail.com, ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0002-2065-6811

Öz

TÜBİTAK ARDEB 1001 Programı kapsamında desteklenen “Yaşlılıkta Baş Etme Stratejileri: Covid-19 Sürecinde Yalnız Kadınlık Deneyimleri” isimli projede yalnız yaşlanmanın kadınlaşmasından yola çıkılmış, çok mevkili saha araştırması yöntemi kullanılarak elde edilen bulgular kesişimsel bir perspektifle analiz edilmiştir. Söz konusu çok mevkili saha araştırmasının Muğla ayağına odaklanan bu makalede, Muğla’da ikamet etmekte olan toplamda 15 yalnız yaşayan yaşlı kadın (9’u Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, 6’sı Britanya vatandaşı) ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler sonucunda Covid-19 pandemisi sürecinde ortaya çıkan aynı mekânda farklılaşan deneyimlerin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Muğla sahasının projenin diğer iki ayağını oluşturan kentlere (Gaziantep ve Zonguldak) oranla sınıfsal açıdan daha heterojen bir örüntü sergilediği tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Muğla’da yaşayan yerli kadınların kendi içinde Muğla’da doğup büyüyen ve hareketli kesim olmak üzere ikiye ayrıldığı, bu iki grubun destek mekanizmaları açısından benzerlik gösterebilmekle birlikte bilhassa kültürel sermaye bakımından ayrıştığı, Britanyalı kadınların ise iki gruptan da farklı olarak bireyci değerler taşıdığı, kültürel sermaye açısından hareketli kesime benzemekle birlikte sosyal çevrelerinden görece kopuk bir şekilde yaşadıkları, bu makaleye konu temel bulgulardır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlanma, Toplumsal Cinsiyet, Yalnızlık, Covid-19, Yurttaşlık

Abstract

In the project titled “Coping Strategies in Aging: Experiences of Lonely Femininity in the Covid-19 Process” supported within the scope of TÜBİTAK ARDEB 1001 Program, the findings obtained using the multi-site field research method were analyzed with an intersectional perspective, based on the feminization of aging alone. In this article, which focuses on the Muğla section of the multi-site field research, in-depth interviews were conducted with a total of 15 lonely elderly women (9 Turkish citizens, 6 British citizens) residing in Muğla. As a result, it is aimed to analyze the differing experiences in the same place that emerged during the Covid-19 pandemic process. It has been determined that the Muğla field exhibits a more heterogeneous pattern in terms of class compared to the cities (Gaziantep and Zonguldak) that constitute the other two sections of the project. In this context, the main findings that are the subject of this article are as follows: It has been observed that the local women living in Muğla are divided into two groups as those born and raised in Muğla and the mobile part. In addition, it has been revealed that British women, unlike the other two groups, have individualistic values and although they are similar to the active section in terms of cultural capital, they live relatively disconnected from their social environment.

Keywords: Aging, Gender, Loneliness, Covid-19, Citizenship

* Bu makale, TÜBİTAK ARDEB 1001 Programı kapsamında desteklenmiş olan 120K494 no.lu projeden türetilmiştir. Sunulan bulgu ve veriler, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamıştır. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu’ndan 17.06.2020 tarihinde 114 karar no ile araştırmanın uygulanabilirliği konusunda bilimsel araştırmalar etiği açısından bir sakınca olmadığına dair onay alınmıştır.

Giriş

Küresel çapta etkili olan Covid-19 virüsü her yaştan insanı endişeye sürüklemiştir. Virüsü etkisiz hale getirebilecek bir ilacın olmayışı, aşı çalışmalarının sonuç verip vermeyeceğinin bilinmemesi ve buna eşlik eden ölüm korkusu pandeminin gidişatına ilişkin bir belirsizlik ortamı yaratmış, bu durum geleceğe dönük kaygıları daha da artırmıştır. Öte yandan, salgından en çok etkilenenlerin yaşlılar (65+) ve kronik hastalıklara sahip kişiler olduğu, en yüksek ölüm oranlarının da yine bu gruplarda görüldüğü Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) gibi kuruluşlar tarafından vurgulanmıştır. Dolayısıyla bu grupların korunma önceliğine alınması gerektiği belirtilmiştir. Türkiye’de de buna uygun olarak ilk kısıtlamalar, yani evden çıkma yasakları “hayat eve sığar” sloganıyla birlikte özellikle de 65 yaş ve üstü bireylere uygulanmaya başlamıştır. Fakat söz konusu kısıtlamalar yaşlı bireylerin korunmasına yönelik olsa da beraberinde çeşitli olumsuzlukları da getirmiştir. Bu olumsuzlukların bireyleri ne şekilde etkilediği ise toplumsal uzam, yaş, toplumsal cinsiyet, mekân ve yurttaşlık bağlamında çoklu ve hatta kesişimsel bir sarmal etrafında değerlendirilebilir. Ercan ve Arıcı, yaşlıların yaşadıkları kentin, sosyo-ekonomik durumlarının, inanç düzeylerinin, eğitim seviyelerinin ve yalnızlık düzeylerinin pandemi deneyimlerini etkilediğini, en çok da sosyo-ekonomik ve eğitim düzeyleri düşük yaşlıların pandemiden olumsuz anlamda etkilendiğini ortaya koymuştur.¹ Yaşlı nüfusun virüs karşısında daha kırılğan olduğunu kabul etmekle birlikte Dhama vd., bulaşa karşı önlemlerin söz konusu nüfusun sağlık, beslenme, psikolojik ve zihinsel iyilik haline odaklanmasını, sosyal izolasyonun yerine fiziksel izolasyonun desteklenmesini önermişlerdir.² İlaveten yaşlı bireylerin yanı sıra kadınların ve göçmenlerin de pandemiden en çok etkilenen kesim olduğu vurgulanmıştır.³

TÜBİTAK’ın “Covid-19 ve Toplum: Salgının Sosyal, Beşeri ve Ekonomik Etkileri, Sorunlar ve Çözümler” çağrısına binaen yaptığımız başvurunun olumlu sonuçlanmasıyla birlikte hayata geçirdiğimiz Prof. Dr. Vefa Saygın Öğütü’nin yürütücüsü olduğu bu TÜBİTAK destekli 1001 projesinin saha araştırmasında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi’nde araştırma görevlisi olan Funda Sönmez Öğütü, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi’nin doktora öğrencileri olan Duygu Sarımuratoğlu ve Hilal Sevlü yer almıştır. 120K494 no.lu TÜBİTAK projesi kapsamında Gaziantep, Muğla ve Zonguldak illerinde çok mevkili nitel saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu’ndan 17.06.2020 tarihinde 114 karar no.lu belge ile araştırmanın uygulanabilirliği konusunda bilimsel araştırmalar etiği açısından bir sakınca olmadığına dair onay alınmıştır. 2020 senesinde pandeminin görece erken bir aşamasında Ağustos ve Ekim aylarında bu üç ilde 65 yaş ve üstü toplam 45 yalnız yaşayan kadın ile derinlemesine görüşmeler ve gözlemler yapılmıştır. Derinlemesine görüşmeye başlamadan önce katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilmiş ve kendilerinden onam alınmıştır. Araştırmada çeşitli coğrafi konumlar, sosyal ağlar ve çoklu konumlar bulunduğu için çok mevkili saha araştırması tercih edilmiştir. Böylelikle çoklu konumların kesişimselliğine dair verilere ulaşılmıştır. Kesişimsellik kavramı bireysel kimlik ve sosyal eşitsizlik süreçlerinin karmaşıklığının tek bir çerçeveden anlaşılamayacağına; sınıf, etnisite, milliyet ve yaş gibi tüm kategorilerin birlikte inşa olduğuna yani onların ilişki kurulumuna sosyal, tarihsel ve sembolik unsurları dikkate alarak gönderme yapar.⁴ Kesişimsellik yaklaşımı ve ilişki kurulumu yaşlanmayı çoklu konumlar perspektifiyle birlikte ele aldığı ve yaşlanmanın bir son nokta olmadığı yani yaşam boyu karakterine vurgu yaptığı için önem arz eder. Bu da yaşlanma sürecinin heterojen niteliğini öne çıkarır.

Araştırmamız kapsamında Gaziantep, Muğla ve Zonguldak kentlerinde yalnız yaşayan yaşlı kadınların pandemiye, yaşlılığa, yalnızlığa, kente, kamusal ve özel hizmetlere dair tutumlarına ilişkin bilgiler elde edilmiştir. Projemizin geneline baktığımızda bu çalışmada yalnızlık deneyimi, göçmenlik deneyimi ve Covid-19 deneyimi olmak üzere üç temel temanın olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra, pandemiyle birlikte yalnızlığın (sosyal etkileşimi sürdürmeyi sağlayan rutinlerin bozulması, yakınların evlerine gelmekten, onlarla yüz yüze iletişim kurmaktan kaçınılması sonucunda) yapayalnızlaşmaya dönüştüğü fakat yaşlı kadınlar homojen bir grup olmadığı için bunun farklı şekillerde deneyimlendiği, bir sembolik şiddet formu olarak korkunun içselleştirildiği (sağlık sorunu

¹ Ercan ve Arıcı, 2020.

² Dhama vd., 2020.

³ OECD, 2020; Jr. Settersten vd., 2020.

⁴ Prins, 2006, 279.

yaşasa da pandemi döneminde hastaneye gitmekten kaçınma, rutin sağlık kontrollerini aylarca erteleme, sokağa çıkma yasağı kalksa da evden çıkmamaya devam etme vs.), anlamlı bulgular olarak öne çıkmaktadır.

Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri yaşlı ve dul olmayı karşımıza yalnız yaşamak ile bağlantılı bir tablo olarak çıkarır. Yaşlılıkta yalnızlığın bir kadın deneyimine dönüşmesinin temel nedenleri, eşin vefatından ya da eşten boşandıktan sonra yeni bir evlilik yapmanın toplumsal cinsiyet rollerinden ötürü erkeklere oranla kadınlar için daha zor olması ve bunun yanı sıra kadınların yaşam sürelerinin erkeklerden daha uzun olmasıdır. Gelir durumu gibi faktörlerle birlikte bakıldığında yaşlılıkta medeni durumun salt demografik bir gösterge olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla medeni durum, ileri yaşlarda özellikle de kadınlar açısından eşitsizlikleri derinleştiren, görünür kılan bir değişken olarak değerlendirilebilir.⁵ Bu noktada kadınların yalnızlıkla ve pandemiyle baş etme stratejileri de farklılaşmaktadır. Bu makalede, özellikle toplumsal uzamdaki konum, mekân, toplumsal cinsiyet, yaş, sınıf, toplumun yapısı, toplumsal ilişkiler ve yurttaşlık faktörlerinin pandemi deneyimi üzerine etkisi incelenecektir. Yaşlı göçmenleri konu edinen bir çalışmada Fokkema ve Ciobanu, yaşlı göçmenlerin göç ettikleri ülkedeki göçmen olmayan akrabalarıyla karşılaştırılması gerektiğini zira bunun hem yaşlı hem de göçmen olma kümesi ile yaşlı ve yerli olma kümesinin karşılaştırılmasında elverişli olabileceğini ifade etmişlerdir.⁶ Kısaca bu çalışmayla hem Türkiye vatandaşı hem de Britanyalı göçmenler ile derinlemesine görüşmeler neticesinde elde edilen verilerden yola çıkarak Covid-19 sürecinde aynı mekânda ortaya çıkan farklı deneyimleri serimlemek hedeflenmiştir.

Muğla’da Yerli Kadın-Britanyalı Kadın Olmak

Doğum ülkesi ve cinsiyete göre yurt dışı doğumlu yaşlı nüfusa ait verilere bakıldığında Bulgaristan, Kuzey Makedonya, Irak, Yunanistan ve Suriye’den sonra Türkiye’de yaşayan yaşlı nüfusun en fazla Birleşik Krallık’tan olduğu, Britanyalı 9890 bireyin Türkiye’de yaşadığı ve bunun 5313’ünün kadın olduğu anlaşılmaktadır.⁷ Türkiye’nin en önemli turizm kentlerinden birisi olarak bilinen Muğla’nın turistik karakterinin yol açtığı önemli bir özelliği de yüksek oranda göç almasıdır. Göç verileri incelendiğinde bunun önemli bir parçasını Avrupalı göçünün oluşturduğu görülmektedir. TÜİK’in 2018 ve 2019 yılları Nüfus ve Göç verilerine bakıldığında Muğla’nın İzmir’den sonra Ege Bölgesinin kıyı şeridindeki en çok uluslararası göç alan kenti olduğu görülmektedir.⁸ Özellikle de Güney Batı Ege, Britanyalılar için en cazip göç bölgelerinden birisini oluşturmaktadır.⁹ Bu göçün niteliği literatürde daha çok emekli göçü, konfor göçü, daha genel bir tabirle *yaşam tarzı göçü* olarak adlandırılmaktadır.¹⁰ 14 Mart 2005’te Anayasa Mahkemesi yabancılara mülk satışının önündeki engelleri kaldıran hükmünü iptal etmiştir, 29 Aralık 2005’te ise yabancılara mülk satışının sınırlarının belirlendiği kanun taslağı yasalaşmıştır. Türkiye’de özellikle de İstanbul, Antalya, İzmir ve Muğla gibi metropol, turistik, kıyı şehri olma özelliği gösteren yerler talep görmüştür ve buralarda da en çok Almanya, Britanya ve Hollanda gibi ülkelerden genellikle de önce tatil yapmak ya da gezmek için gelen vatandaşlar mülk edinmişlerdir.¹¹ Akdeniz’in ılıman iklim koşullarının yanında düşük yaşam maliyetiyle hayatı sürdürme, yüksek kaliteli sağlık hizmetleri alabilme gibi unsurlar refah göçü ya da yaşam tarzı göçüyle ilişkilendirilebilir.¹² Dolayısıyla Türkiye’de yerleşik olarak yaşayan yabancıların Muğla’yı seçme nedenleri yaşam tarzı göçüyle bağlantılandırılabilir.

Projemiz kapsamında aynı mekândaki farklılıkları öne çıkarmak adına Muğla’da yaşayan hem yerli hem de yabancı 65 yaş ve üstü yalnız yaşayan 9’u Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, 6’sı Britanya vatandaşı olmak üzere toplam 15 kadın katılımcıyla görüşülmüştür, mevzu bahis katılımcılardan yerli olanlar K16, K17, K18, K19, K20, K23, K24, K28 ve K29; Britanyalı olanlar ise K21, K22, K25, K26, K27 ve K30 şeklinde kodlanmıştır. Derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirildiği sahalarda Muğla sahasının diğer sahalara oranla daha heterojen bir görüntü sergilediği gözlenmiştir. Araştırma

⁵ Arun ve Karademir-Arun, 2011, 1519-1520; Arun, 2013, 892; Beal, 2006, 797.

⁶ Fokkema ve Ciobanu, 2021, 292.

⁷ TÜİK, 2021.

⁸ TÜİK, 2022.

⁹ Ertuğrul, 2016, 481.

¹⁰ Tamer-Görer, 2014, 208-209.

¹¹ Mutluer ve Südaş, 2005, 47-48.

¹² Südaş ve Mutluer, 2010, 32.

sahasında Ula, Marmaris, Köyceğiz ilçeleri arasında kalan köy ve beldelere (Kızılağaç, Akyaka, Gökova, Ataköy, Çıtlık, Akçapınar, Esentepe, Dalyan, Köyceğiz vs.) yerleşmiş katılımcılar yer almıştır. Saha çalışmasının ardından, yerli kadınların kendi içerisinde “Muğla’da doğup büyüyenler” ve “Muğla’ya sonradan gelenler” olmak üzere ikiye ayrıldığı belirlenmiş ve bunun da ilave ayrımlar yarattığı görülmüştür. Yaşanılan mekân ortak olsa da kadınların yurttaşlık konumları, geçimleri, eğitim durumları, ikamet ettikleri konutları, Muğla’da ikamet süreleri, sağlık durumları, dil sorunu yaşayıp yaşamadıkları, aile ve sosyal çevre ile kurulan ilişkileri bağlamında hem gündelik hayat ve yalnızlık deneyimlerinin hem de Covid-19 ile baş etme stratejilerinin birbirinden farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Bunu kısaca göçmenlik ve yurttaşlık konumu sebebiyle gündelik hayat deneyimlerinin farklılaşması şeklinde ifade etmek de mümkündür. En belirgin ayırım aile ve sosyal çevre ile kurulan etkileşimlerde kendisini göstermektedir. Aynı mekânda, yerli kadınlar aile ve çevreyle daha duyu yoğun etkileşim örüntülerine sahipken Britanyalı kadınlar çevreleriyle genellikle asgari düzeyde ve pragmatik ilişki kurma eğilimindedirler. Nitekim gündelik temel ihtiyaçlarını (market alışverişi, banka işlemleri vs.) karşılamak için Britanyalıların arkadaşlarından yardım alması ya da muhtardan izin alarak işlerini kendilerinin halletmeleri yahut para karşılığında hizmet satın almaları, buna karşın yerli kadınların çoğunlukla ailelerinden ve çevrelerinden destek almaları bunun göstergesidir. Öte yandan, katılımcıların çocuklarının olup olmaması, onlara yakın olup olmamaları da pandemi deneyimini birbirinden farklı kılan etkenler arasındadır. Covid-19 sürecinde Britanyalı kadınların çocuklarından uzakta olmaları hepsi için ortak bir deneyimdir, kurdukları komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinin ise tam anlamıyla bir sürekliliğinin olmadığı gözlemlenmiştir.

Yerli/Göçmen Olma Özelinde Geçim, Konut Koşulları ve Refah

Genel tabloya bakıldığında kadınların temel geçim kaynakları her ay hesaplarına düzenli yatan emekli maaşları olsa da bu kaynağın nereden ve ne kadar geldiğine bağlı olarak refah durumlarının farklılık gösterdiği görülmüştür. Nitekim Britanyalı ve yerli katılımcılar arasında özellikle de bazı örneklerde döviz kuru sebebiyle gelir seviyesi noktasında ciddi farklar söz konusudur. Muğla’nın yerlisi olup genellikle köyde doğup büyüyen katılımcılar ile hem Britanyalı kadınların bazıları hem de Muğla’ya sonradan gelen kadınlar arasında ekonomik ve kültürel sermaye açısından yine belirgin farklar olduğu ifade edilebilir. Muğla’nın yerlisi olup köyde yaşayan katılımcılar daha ziyade alt sınıfa mensup kimselerdir, Muğla’ya daha sonra yazlık amaçlı ya da mevsimlik gelen kadınlar (hareketli grup) ise orta ya da alt-orta sınıfa mensuptur. Daha önce de belirtildiği gibi yerli kadınlarda da geçim, emekli maaş yoluyla sağlanmaktadır fakat emekli maaşın oranı (1.500-5.000 TL) bu grup arasında farklılaşmaktadır. Kadınların sahip oldukları eğitim seviyesi, geliri belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Yerli kadınların eğitim durumları ve meslekleri/işgücüne katılımları şu şekildedir: Muğla’da doğup büyüyen katılımcıların 4’ü ilkökul mezunudur, 1’i okuma-yazma bilmektedir. İlkokul mezunu olan 1 katılımcının dışında (otelde kat görevliliği) diğerlerinin ücretli bir işte çalışma deneyimi olmamıştır. Ücretli bir işte çalışma deneyimi olmayan katılımcıların görünmeyen hane içi ve hane dışı emekleri (ev hanımlığı, tarlada çalışmak ve teknede balıkçılık yapmak) söz konusudur. Muğla’ya iç göçle gelen katılımcıların lise ya da önlisans mezunu olduğu görülmüştür. Lise mezunu olan katılımcılardan birisi hastanede halkla ilişkiler uzmanı olarak, diğeri ise radyoloji teknisyeni olarak görev yapmıştır. Önlisans mezunu olan katılımcılardan biri laboratuvar teknikerliği, diğeri sınıf öğretmenliği mesleklerini icra etmişlerdir. Önlisans ya da lise mezunu olan kadınların gelir seviyelerinin diğeri yerli kadınlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Projede yer alan Britanyalı katılımcılar İngiliz ve İskoçlardan oluşmuştur, söz konusu katılımcıların mezuniyet dereceleri de birbirinden farklıdır. Her biri ücretli bir işte çalışmış ve bu şekilde emekli olmuşlardır. Bunun dışında ek bir gelir kaynaklarının bulunmadığını ifade etmişlerdir. Britanyalı katılımcılardan 3’ü lisans, 1’i ise meslek yüksek okulu mezunudur. Kalan 2 katılımcıdan 1’i kilise okulunda eğitim görmüş ancak 14 yaşında eğitimini yarıda bırakmıştır, diğeri ise okuldan daha erken yaşta ayrıldığını belirtmiştir. Kadınların çalıştıkları ücretli işlerin neler olduğuna bakarsak lisans derecesi olan katılımcıların çiçekçilik, dekorasyon koordinatörlüğü ve hemşirelik gibi meslek alanlarında çalıştıkları; meslek yüksek okul derecesine sahip olan katılımcının muhasebecilik yaptığı; kilise okulundan 14 yaşında ayrılan katılımcının garsonluk ve işletmecilik tecrübesinin bulunduğu; diğeri katılımcının ise bir banka müdürünün yanında sekreter olarak çalıştığı görülmüştür. Britanyalı kadınların hepsi çalıştıkları ücretli işten sonra almaya hak kazandıkları emekli maaşlarıyla geçimlerini

sağlamaktadır ve refah düzeylerinin temel belirleyicisi de bu maaştır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan katılımcılarda ise Muğla yerlilerinin eşten kalan emekli maaşla geçinmesine karşılık, sonradan yerleşenlerin kendi emekli maaşlarına sahip oldukları görülmektedir. Kimi özel durumlarda, eşten kalan emekli maaşının katılımcının kendi emekli maaşına eklendiği örnekler de söz konusudur. Son olarak, boşanan katılımcılar da çalıştıkları ücretli işten elde ettikleri emekli maaşı ile geçimlerini sağlamaktadırlar. Dolayısıyla, geçim konusunun son derece heterojen bir özellik gösterdiği, Britanya ve Türkiye vatandaşları arasında da özellikle bu konuda bir ayrım olduğu net bir şekilde görülebilmektedir. İlk döviz etkisi (maaşını pound cinsinden alanlar için), Avrupa’da sınıfsal olarak Türkiye’dekine nazaran daha alt bir konumda olduklarının düşünülebileceği bir kesimin Türkiye’de sınıfsal olarak daha üst bir tabakaya yerleşmesine neden olmuştur. Bu durum yaşam tarzı göçüyle doğrudan ilişkilendirilebilir. Muğla’nın yerlisi olan ve genellikle köyde doğup büyüyen katılımcılar ile diğer katılımcılar arasında ekonomik ve kültürel sermaye bakımından bir fark olduğunu söylemek mümkündür. Bunun da gelir ve eğitim seviyesi ile doğrudan bir ilişkisi bulunmaktadır. Muğla’ya sonradan yerleşen kadınların sahip oldukları kültürel ve sosyal sermaye bileşimini kendi anlatılarında da görmek mümkündür, nitekim bahsi geçen grup pandemi öncesi sosyal hareketliliklerinin yoğun olduğundan birçok kez bahsetmiştir. Örneğin, K29’un biri İzmir’de diğeri Muğla’da iki konutu bulunmaktadır ve katılımcı kışın İzmir’de yazın Muğla’da yaşadığını ifade etmiştir. K24 ise istediğinde İzmir’de, Trakya’da, Muğla’da bulunabildiğini dile getirmiş, böylelikle sahip olduğu hareket özgürlüğüne dikkat çekmiştir. K20, Muğla’ya ilkin tatil amaçlı gelmiş, ardından Muğla’nın bir sahil beldesi olan Akyaka’yı kendi doğduğu yer olan Büyükkada’ya benzeterek Akyaka’da bir ev satın almıştır. Orta ve alt-orta sınıfa mensup olan bu katılımcıların Muğla’ya geliş hikâyelerinde kültürel sermayenin rol oynadığı söylenebilir. Muğla’ya sonradan gelen ve hareketli bir grubu oluşturan bu kadınlar tıpkı Britanyalı kadınlar gibi buraya gelmeye kendi iradeleriyle karar vermişlerdir. Muğla’ya sonradan gelen katılımcıların ve Britanyalıların Muğla’yı tercih etme sebeplerinde kentin coğrafi yapısının son derece etkili olduğu göze çarpmaktadır. Muğla’da doğup büyüyen ve evlenip aile kuran katılımcıların çoğu Yörük’tür, bu kesimin çocuklarının ya da kardeşlerinin genellikle kendilerine yakın yerlerde ikamet ettikleri görülmüştür. Dolayısıyla bu grubun Muğla’ya sonradan gelen hareketli gruba kıyasla Muğla çevresinde sosyal sermayesi daha fazla, kültürel sermayesi ise daha azdır.

Her iki grupta da hem sahil beldesinde hem de sahile daha uzak olan köylerde ikamet eden katılımcılar bulunmaktadır. Yaşadıkları evler genellikle iki katlı ya da tek katlı bahçeli evlerden oluşmaktadır. Az rastlanan bir durum olmasına karşın, Britanyalı kadınlardan birisinin ve Muğla’da doğup büyüyen kadınlardan birisinin çöküntü konutlarda ikamet ettiği görülmüştür. Bu katılımcılardan birisi olan K30’un her ne kadar çöküntü konutta ikamet ediyor olsa da yaşadığı yer itibarıyla diğer insanlardan oldukça izole bir şekilde hayatına devam ettiği, bulaşa karşı hiçbir endişe duymadığı fakat ormanın içinde yaşadığı için pandemiden ziyade bazı güvenlik problemleriyle karşı karşıya olduğu gözlemlenmiştir. Bunun dışında alışveriş gibi gündelik ihtiyaçlarını karşılama hususunda da başkalarına bağımlıdır ve yaşadığı izole hayatın sosyal yaşama etkin bir şekilde katılma yahut yeni sosyal ağlar geliştirme konusunda kendisine dezavantaj oluşturma ihtimali söz konusudur. Kendisi yalnızlıktan hoşlandığını, bunu sevdiğini dile getirmiş olsa da ilerleyen yaşla birlikte sağlık sorunlarının artması olasılığı ve hâlihazırda engelli olması sebebiyle içinde yaşadığı çevrenin risk unsurları barındırdığı söylenebilir. Muğla’nın yerlisi olan K19 ise pandemi döneminde kısıtlamaların onu pek engellemediğinden yani bu süreçte ara ara dışarıya çıktığından bahsetmiştir. Çöküntü bir konutta yaşamasına karşın ekonomik durumu çok da kötü olmayan katılımcı için yasakların olduğu dönemde evde kalmaması konutun kendisine, konutun bulunduğu yerde apartman hayatının görece azlığına, katılımcının doğayla iç içe bir hayat tarzının olmasına ve geçmişte göçebe yaşamış olmasının verdiği bağımsızlık ihtiyacına bağlı olarak değerlendirilebilir. Diğer katılımcılar ise köyde yaşamının vermiş olduğu kendiliğinden güvenli ortamdan bahsetmişler, pandemi döneminde “dört duvar arasına sıkışıp kalmak” gibi bir problem yaşamadıklarına değinmişlerdir. Yanı sıra Muğla’daki konut koşulları bir nebze de olsa komşuluk ilişkilerinin devamlılığını sağlamıştır. Özellikle de evlerinde bahçesi olanlar yaz aylarında komşularıyla az çok iletişim kurmaya devam edebilmişlerdir. Elbette bu iletişimin ne derece kaliteli olduğunu tartışmak mümkündür fakat en azından Muğla sahası için birkaç örnek dışında yüz yüze iletişimin asgari ölçüde sürdüğünü söylemek yerinde olacaktır. İkamet edilen yerin katılımcıların çocuklarına yakın olup olmaması (katılımcıların çocuk sahibi olup olmaması), Muğla’da kalış süresi, komşuluk ilişkilerinin düzeyi gibi hususlar görüşülen kadınların acil bir

durumda arayacakları kişileri de farklılaştırmıştır. Muğla’da doğup büyüyen kadınlar ilk olarak “çocuklarımı ararım”, “ablama ararım” gibi ifadelerle ailelerini ve sonrasında çevrelerini (komşu vs.) arayacaklarını belirtirken, Muğla’da yaşayan hareketli kesim ikamet ettikleri yerin yakınlığına¹³ göre ilkin ailelerini sonrasında çevrelerini, Britanyalı kadınlar ise çevrelerinde yakın gördükleri kimseleri ve ambulans, jandarma gibi kurumları aradıklarını belirtmişlerdir. Bu da yerli kadınların aile ve çevre bağımlı yatkinlıklar, Britanyalı kadınların ise çevre ve kurum bağımlı yatkinlıklar geliştirdiklerini göstermiştir. Elbette bu durum pandemiden sonra daha da görünür olmuştur.

Yerli katılımcıların ve Britanyalı katılımcıların ilerde bakıma ihtiyaç duyduklarında ne yapacakları sorusuyla acil bir durumda kimi arayacakları sorusuna ilişkin verdikleri cevaplar arasında bazı bağlantılar göze çarpmaktadır. Özellikle de çocuğu olmayan katılımcıların ilerde bakıma ihtiyaç duymaları konusunda geleceğe dönük bir endişeye kapıldıkları görülmüştür. Muğla’da görüşülen yerli kadınlar yatkinlıklar bakımından aile, çevre ve kurum arasında sabit ve net bir tutum sergilememiş olsalar da bakım hususunda aile desteğine ihtiyaç duyacaklarını ifade etmişlerdir. Çocuğu olanlar ilerde bakıma ihtiyaç duyacakları ya da hastalandıkları zaman çocuklarının yardımcı olabileceğini ifade ederken çocuğu olmayan katılımcıların bu konuda kendilerini bir nebze daha çaresiz hissettikleri söylenebilir. Örneğin çocuğu olmayan K20’nin ifadesi şu şekilde olmuştur:

[İlerde hastalanırsam] Ne bileyim yani o andaki şartlar ne gösterir tabii ki doktora giderim ne yapmak gerekirse söylediğini yaparım. Yani yapacak... Hiç bunları düşünmemiştim. Bana böyle kötü şeyler düşündürtüyorsun. Ya Allah korusun tabii ki olabilir de tabii ama yapacak... Ne düşünürüm? Hiç bilmiyorum. Ne yapmam lazım? Sen bana bir akıl ver.

Yaşlı istismarı dünyada yaşlı nüfusun da artmasıyla birlikte giderek görünür hale gelmiştir.¹⁴ Literatürde “hırpalanmış yaşlı kadın” (*granny battering*)¹⁵ olarak da geçen bu kavram yaşlı bir kişinin resmi ya da gayri resmî bakıcısı tarafından fiziksel, duygusal, psikolojik, cinsel, mali bakımdan kasıtlı-kasıtsız ihmali ve bunun sonucunda yaşlının geçici ya da kalıcı zarara uğraması anlamında kullanılmaktadır.¹⁶ Yaşlı istismarının sebep olduğu zararlarla birlikte görünür hale gelmesinin 65 yaş ve üzeri bireyleri bir ikileme sürüklediği ifade edilebilir. Nitekim doğrudan çocuklarından yardım bekleyen katılımcıların yanı sıra hem yanına bir bakıcı almak hem de çocuklarına yakın olmak isteyen katılımcıların varlığı söz konusudur. Bu durum hem yabancı birisine yönelik güvensizlik ve bununla ilintili gözetilme ihtiyacının bir işareti hem de çocukların desteğinin sürekliliğine karşı duyulan güvensizliğin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, pandemiyle birlikte kalabalık ortamlardan uzak durma isteğinin oluşması da huzurevi gibi risk grubundaki yaşlıların bir arada bulunduğu bir yerden kaçınmayı da beraberinde getirmiştir. Bu hususta K29’un ifadeleri dikkat çekicidir:

[İlerde bakıma ihtiyacım olduğu zamanlar için] Huzurevi düşünüyordum ben. Çok da istiyordum. Diyordum ki gideyim huzurevine. Valla yani bu son bir seneden beri huzurevini düşünmez oldum. Çocuklarıma yakın bir yerde bir ev tutup bir bakıcı, onların kontrolünde olmak isterim. Şu anki fikrim o. Ya şöyle işte hastalıklarla, özellikle de bu Kovid-19 çıktıktan sonra gerçekten yani bir sürü şey değişti. Düşünce tarzı olarak değişti, yaşam tarzımız değişti. Yani böyle bir durumda huzurevinde olduğunuzu düşünün, gerçekten zor durum.

Görüşme yapılan Britanyalı kadınların Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı katılımcılara nazaran daha dar bir sosyal çevreye sahip olduğu ya da zamanla öncesinde var olan sosyal çevrelerinin daraldığı yahut söz konusu çevreyle iletişimlerinin azaldığı söylenebilir. Görüşülen katılımcıların içinde çocuğu Muğla’da yaşayan bazı kadınlar olmasına karşın söz konusu bireyler çocuklarıyla ya hiç görüşmemekte ya da çok seyrek görüşmektedirler. Nitekim Britanyalı katılımcıların anlatılarında

¹³ Muğla’ya sonradan gelen hareketli kesimde pragmatik bir düşünüş göze çarpmaktadır. K29’un şu ifadesi bu hususta dikkat çekicidir: “Tabii ki yani acil bir durumda ilk kızımı ararım. En yakın o var Marmaris’te. Burada onu ararım ama İzmir’de alt komşumu ararım.” K24 ise Muğla’da olduğu zamanlarda çocuklarından uzak kalmaktadır. Dolayısıyla acil durumlarda evin ve kendisinin güvenliğini sağlamak adına evine alarm sistemi kurduğunu ve böylelikle çocuklarını ya da komşularını arama ihtiyacı duymadığından bahsetmiştir. K24 bu gruptaki kurum yatkinlığı geliştiren tek istisnadır fakat bu örnekte de çocukların yakınlığının-uzaklığının rol oynadığı düşünülebilir.

¹⁴ Artan, 2016, 49.

¹⁵ “Granny battering” kavramındaki yaşlı kimsenin “granny” kelimesiyle kadın olarak cinsiyetlendirilmiş olması da yaşlanmanın kadınlığının bir gönderme olarak düşünülebilir.

¹⁶ Giurani ve Hasan, 2000, 216; Kıssal ve Beşer, 2009, 358.

çocuklarına ilişkin bir beklenti de söz konusu değildir. Çocuğu olmayan K26, ilerde bakıma ihtiyaç duyması halinde evini devlete verip bir bakım evine yerleşmeyi planlamaktadır. Hâlihazırda kalp rahatsızlığı bulunan K25 ise sağlığı kötüleşirse İngiltere’ye dönmeyi tasarlamaktadır zira Türkiye’de yaşadığı dil problemi ona doğduğu ülkeye geri dönmeyi düşündürmektedir. Britanyalı katılımcıların genel olarak gelecekte bakıma ihtiyaç duymaları ihtimaline ilişkin “Deve kuşu gibi başımı kumun altına gömüyorum, düşünmek istemiyorum” ifadeleriyle bu konuyu düşünmeme yoluna gittikleri yahut bu hususta kaygılandıkları göze çarpmaktadır.

Daha önce de bahsi geçtiği üzere sosyal çevreleriyle iletişimleri özellikle de pandemiyle birlikte gittikçe azalan Britanyalı katılımcıların acil bir durumda arayacakları kişiler komşuluk ilişkilerine ve çevreyle kurdukları ilişkilere göre değişkenlik göstermektedir. Dış çevreyle iletişimini sadece telefonu ve parayla hizmet satın aldığı bir kişi aracılığıyla sağlayan K30, Britanyalı kadınlar arasında en izole yaşama sahip olan kişidir. 2019’un Kasım ayından beri bulunduğu araziden ayrılmamıştır, bacağına kesilmesinin de oradan ayrılmasına engel olduğu ifade edilebilir. Yalnızlığı sevdiğini dile getirmiştir, nitekim ikamet ettiği yere yakın bir yerleşim yeri bulunmamaktadır. Çocuğu Muğla’da yaşıyor olsa da bir süredir hiç görüşmemişlerdir ve K30 acil bir durumda jandarmayı arayacağını dile getirmiştir.

Jandarmayı. [Herhangi bir şey olsa mesela düşsem ya da bir sağlık problemi yaşasam] Muhtemelen yine jandarmayı ararım. Ambulansın numarasını bile bilmiyorum. Kimse benim nerede oturduğumu da tam olarak anlayamıyor. Jandarma her şeyi biliyor, çoğunu da tanıyorum. (K30)

Bireyci aileler bağımsızlığı, kendine güveni, özerkliği, kendini gerçekleştirmeyi ve akrabalık bağlarının çok da sıkı olmamasını öne çıkarırlar. İlaveten bu ailelerde aile üyelerine yönelik görev ve sorumluluk bilincine daha az vurgu söz konusudur.¹⁷ Britanyalı katılımcılardan bazılarının çocuklarıyla uzun zamandır telefonla bile görüşmemeleri, içlerinde aynı şehirde yaşayanlar olmasına karşın birbirlerine gelip gitmemeleri de bireyci ailenin göstergesi olarak ele alınabilir. Bu durum kendisini acil durumda aradıkları kişilerin çeşitlenmesinde göstermiştir, örneğin Britanyalılar öncelikle jandarma/ambulans gibi kurumsal destekleri ya da yakınlık durumlarına göre komşu/arkadaş gibi aile dışı bireyleri aramaktadırlar. İkamet ettikleri köy aynı olsa da birbirleriyle fazla iletişimleri olmayan K21 ve K22 bir önceki katılımcının aksine insanlara yakın yerlerde yaşamaktadırlar. Komşularıyla ya da ev sahipleriyle¹⁸ aralarının iyi olduğunu ifade etmişler ve bu bağlamda yardıma ihtiyaç duyduklarında da komşularını, yaşadıkları civarda ikamet etmekte olan tanıdıklarını arayabildiklerini belirtmişlerdir. Görüşülen Britanyalı kadınlardan bazıları Türkçe bilmekteydi fakat bazıları neredeyse hiç Türkçe bilmiyordu (Türkçe konuşmaları az çok anlayabiliyorlardı). Dolayısıyla Britanyalıların yaşadıkları dil problemi de göz önünde bulundurulduğunda başlarına gelen sıkıntılı durumu gidermek için ilkin yerli komşularını aramaları, yerel halkın networklerinden faydalanmalarını da sağlamaktaydı. Elbette bunun karşılıklı bir çıkar ilişkisi olduğunu söylemek de mümkün olabilir. Nitekim yerel halk da örneğin, tesisatla ilgili bir problem yaşandığında Britanyalıları kendi tanıdıklarını önerebilmekte ya da arızayı vs. halletmek için bizatihi kendileri işe koyulmaktadır. Öte yandan, Ertuğrul’un ifade ettiği üzere, Britanyalı kadınların yerel halktan kimselerle arkadaşlık ya da komşuluk ilişkileri kurma çabalarının ve bazılarının Türkçe öğrenmeye çalışmasının ‘Türk yaşam tarzı’ şeklinde ifade edilen kurguya dâhil olabilmek adına yapılan pratiklerden olduğu da söylenebilir.¹⁹

65 yaş ve üzerine uygulanan yasakların olduğu dönemde market, fatura ödemeleri ya da banka işlemleri gibi temel ihtiyaçların karşılanması için Britanyalı kadınlar ya arkadaşlarından yardım almışlar ya muhtardan izin alarak kendileri ATM’ye gitmişler ya da para karşılığında hizmet satın almışlardır.²⁰ Yerli kadınların ise bu konuda çoğunlukla ailelerinden ya da çevrelerinden destek aldığı

¹⁷ Pyke ve Bengtson, 1996, 382.

¹⁸ K21’in komşusu aynı zamanda kendisinin ev sahibidir. Altı üstlü oturmaktadırlar.

¹⁹ Ertuğrul, 2016, 492.

²⁰ Kendisi markete gidemeyen K30, bunun gibi ihtiyaçlarını karşılamak adına para karşılığında Britanyalı bir kadınla anlaşmıştır. Fakat hizmet aldığı kadının kendisinden istediği ücretten şikayetçidir. İçinde bulunduğu durumu bilseler yerel halktan kimselerin ondan para almadan bu işi yapacağını düşünmektedir lakin dil problemi ve ikamet ettiği yerden ayrılamıyor oluşu onu hizmet aldığı kişiye bağlamaktadır.

görülmüştür. Bu hususta da yine çocuklara yakın yaşayıp yaşamama meselesi önem arz etmiştir zira çocuğu kendisine yakın yaşayan kadınlar çocuklarından destek almıştır, yakın yaşamayanlar ise komşularından destek görmüşlerdir. Yanı sıra dijital teknolojinin kullanıldığı örnekler de söz konusudur. Örneğin, K18'in kızı işi nedeniyle Ankara'da yaşıyor olsa da annesinin banka işlemlerini internet aracılığıyla halletmiştir. Diğer taraftan çocuğu olmayan K28, temel ihtiyaçlarını karşılamak için kendisine jandarmanın ve kardeşinin çocuklarının yardım ettiğini dile getirmiştir. Buradan yola çıkarak çocuğun olmaması durumunda katılımcıların destek kanallarının değiştiği, yakın akrabaların, komşuların ve arkadaşlarının katılımcılara yardımcı olmaya çalıştığı söylenebilir.

Muğla'da doğup büyüyen, Muğla'ya sonradan gelen (hareketli grup) ve Britanyalı kadınların pandemiye bazı açılardan farklı şekillerde tecrübe ettiğini söylemek yerinde olacaktır. Konut koşulları ya da en azından doğayla iç içe olma, bahçe imkânı noktasında katılımcıların birbirleriyle benzer deneyimleri paylaştığı ifade edilebilir. Fakat katılımcıların çocuğunun olup olmaması, onlara yakın ya da uzakta oturmaları, çocuklarıyla iletişim düzeyleri gündelik ihtiyaçlarını karşılama noktasındaki deneyimlerini çeşitlendirmiştir. Bunun yanı sıra, kadınların sosyal çevreleriyle kurdukları ilişkiler de onlara destek olan kişileri farklılaştırmıştır.

Sağlık Sorunlarıyla Baş Etme: “Doktorumuz Mine Hanım Melektir”/“Yaşadığımı Göstermek için SGK'ya gitmem gerekiyor”

Yaşlılığı her birey için aynı dönemeçlerden geçilen bir süreç olarak ifade etmek doğru değildir çünkü yaşlılık sadece biyolojik değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel etkenler tarafından belirlenen bir süreçtir. Fakat sadece yaşlılıkla doğrudan bağlantılı olmamakla birlikte ileri yaşla gelen kronik sağlık problemlerinin varlığı ya da artışı söz konusu olabilmektedir.²¹ Kalp rahatsızlıkları, hipertansiyon gibi kronik rahatsızlıklar düzenli doktor kontrolü gerektirmektedir. Pandemi sürecinde ise bilhassa yaşlı bireylere sokağa çıkma yasağının uygulandığı dönemlerde bahsi geçen kronik rahatsızlıklar için hastaneye gitme hususunda ciddi aksamalar yaşanmıştır. Bu süreçte Türkiye vatandaşlarından bazıları çok acil bir sağlık problemleri olmadığı müddetçe hastaneye gitmemişler, doktor randevularını da ertelemişlerdir. Britanya vatandaşları ise pandemide sağlık konusunda fazla bir problem yaşamadıklarını ve bir sağlık sorunu yaşamış olsalar bile sağlık ocağına giderek ortaya çıkan sıkıntıyı bertaraf etmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Yerliler ve Britanyalıların arasında sağlık hususunda fark yaratan önemli bir mesele sağlık güvencesinin varlığıdır. Sağlık sigortasının varlığı da yokluğu gibi bazı problemler doğurabilmektedir.

Yaşadığımı göstermek için SGK'ya gitmem gerekiyor her ay belirli dönemlerde. Bu bana zor geliyor. Bunlar olmasa iyi olurdu. Covid sürecinde SGK'ya gitmek zorunda kaldım. Ofiste kimse yoktu, genç bir kız vardı ve İngilizce bilmiyordu. [Bu problemi] Google translate ile [çözdük]. [Beni SGK'ya arkadaşım] Alex götürdü, her yere götürür o beni. (K22)

Dolberg, Sigurdardóttir ve Trummer, yaşlı göçmenlerin çeşitli devlet hizmetlerine erişimlerinin sınırlı olduğunu belirtir. Bu durum, buldukları ülkenin dilini bilmemeleri ya da anlasalar dahi konuşamıyor olmalarından, kurumsal işleyiş ve pratiklere ilişkin bilgi eksikliklerinden, zayıf sosyal ağlara sahip olmaları ve aslında tüm bunların sonucunda bürokrasi ile başa çıkma yeteneklerinin düşük olmasından kaynaklanmaktadır.²² Dolayısıyla her ne kadar *imtiyazlı göçmenlik* statüsüne sahip olunsu da yurttaşı olunmayan bir ülkede yaşamının getirdiği avantajlar gibi dezavantajlar da olabilmektedir. Açıkçası Britanyalı göçmenler ve yerli kadınlar arasında pandemi deneyimini belirleyen faktörlerden birisi de sağlık güvencesi olmuştur. Zira Britanya vatandaşlarından bazılarının Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının aksine düzenli bir sağlık sigortasının bulunmadığı tespit edilmiştir. Nitekim hastaneye gitmek istemiş olsa da Covid-19 sebebiyle sigortasını yaptıramadığı için hastaneye gitmeyi erteleyen ve bununla birlikte hastaneye gitmek için para biriktiren bir katılımcının varlığı mevcuttur.

Şu anda hastaneye gitmeme sebebim finansal. Şu anda para biriktiriyorum. Belki kardiyo gerekebilir, endoskopi gerekebilir, tam anlamıyla bir kontrol yaptırmak istiyorum. Bir kardiyo ya da bir sinir problemim olabilir. Ona da baktırmam lazım. Para topluyorum şimdi, para topladıktan sonra gideceğim. Yoksa sigortayı beklersem bu sene gitmem mümkün değil.

²¹ Beğler ve Yavuzer, 2012, 2.

²² Dolberg, Sigurdardóttir ve Trummer, 2018, 182.

Sigortayı yapacağım bu hafta. O zaman bir sene daha beklemeye çalışacağım çünkü bu sene sadece kaza için kullanabilirim sigortamı, acil şeylere kullanabilirim. (K27)

Muğla’daki yerli kadınlar sağlık hususunda yaşadıkları problemlerle baş ederken genellikle sosyal sermayeye başvurumaktadırlar. Bu sosyal sermaye çocuklar, yakın akrabalar, komşular ve özellikle de yerli kadınlar için sağlık ocakları ve dolayısıyla aile hekimlerinden oluşmaktadır. Sağlık sorunlarıyla bağlantılı olarak düzenli olarak uygulanması gereken tedavilerde de (iğne tedavisi vs.) sosyal sermaye etkili bir şekilde çalışmıştır. Şayet katılımcıların ikamet ettikleri yer, sağlık ocağına yakınsa bu durum sağlık ocağının işlevselliğini daha da artıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira hastalandıklarında ya da ilaç yazdıracakları zaman sağlık ocağına başvuran katılımcılar köylerde fazla nüfus da olmadığından söz konusu sağlık kuruluşlarındaki sağlık çalışanlarıyla yakın ilişkiler kurmakta ve bu yolla işlerini daha kolay halledebilmektedirler.

Aynı yine bizim doktorumuz Mine Hanım iyi zaten. Çok iyidir o kadar iyidir, melek. Melek yapmaz onun yaptığını. Çok iyidir. Tabii sağlık ocağına baktırırız. (...) Hani Kovid zamanında öyle bir sıkıntı olmadı. Sıkıntımı zaten Mine giderdi, tansiyon mansiyon hapı yazdırıp geldiğim. (K19)

Bunun yanı sıra, Britanyalı katılımcılar için bu sosyal sermayenin aynı şekilde çalışmadığını söylemek mümkündür. Britanyalı kadınların bazılarının toplumdan oldukça, bazılarının ise görece izole yaşama tercihleri ve dil konusunda yaşadıkları problemler Türkiye’de bir sosyal sermaye geliştirmeleri konusunda kendilerine engel teşkil etmiştir. Hatta Britanyalı katılımcılardan K25, yaşadığı dil problemi sebebiyle ileride daha ciddi bir sağlık problemi yaşadığı takdirde İngiltere’ye geri dönmeyi düşünmektedir. Bu durum sağlık hizmetlerine erişimden ziyade eriştikten sonraki süreçle ilgili bir endişeyi yansıtmaktadır çünkü katılımcı sağlık problemiyle ilgili olarak Türkiye’de tedavi görürse hastalığının aşamasını ya da ne durumda olduğunu anlayamayacağından kaygılanmaktadır.

Projenin tüm sahasını kapsayan bir veri olarak her katılımcının pandemi sürecinde yasakların olduğu ve ilaveten esnetildiği dönemde mümkün mertebe hastaneden alınan randevularını ertelediği ifade edilebilir. Fakat özellikle Muğla sahasında pandemi sürecinde sağlık ocaklarının hastanelere göre daha az kalabalık olduğu düşünülmüştür. Bu sebeple, sağlık ocakları ya da sağlık evleri; polis, jandarma gibi kurumlardan daha çok başvuru alan devlet kurumu olarak karşımıza çıkmıştır. Bunun yanı sıra, sosyal sermayeye de tekabül eden bu ilişki ağının, sağlık çalışanlarıyla kurulan yakın ilişkilerin katılımcıları rahatlattığını söylemek de mümkündür. Örneğin, K24 eski bir sağlık çalışanıdır ve pandemi döneminde kalabalık olmadığı zamanlarda sağlık ocağına gittiğini, ilaç yazdığını ve eczacının da ilaçlarını köye getirdiğini ifade etmiştir. Bu hizmet sadece K24’e özel değildir, herkese aynı hizmetin verildiği öğrenilmiştir. Diğer taraftan sağlık ocağı haricinde pandemide acil durumlar (böbrek taşı, ayak kırılması) sebebiyle hastaneye gitmek zorunda kalan katılımcılar (K23 ve K29) olmuştur. Fakat bu katılımcılardan hiçbiri hastaneye gittiklerinde olumsuz bir durumla karşılaştığından söz etmemiştir. Söz konusu yerli kadınların bir acil durum yaşandığında ilkin sosyal sermayelerine (yakın çevrelerindeki hekim tanıdıkları, çocukları, komşuları) başvurdukları görülmüştür. Ancak Britanyalı kadınlar için böylesi bir sosyal sermayenin varlığı mevcut değildir. Britanyalı kadınların toplumdan uzak yaşama istekleri ve yalnızlığı yerli kadınlara oranla daha çok sevmeleri köken ülkeden gelen bireyci değerlerle bağlantılı olmakla birlikte Türkiye’ye göç etmiş olan diğer Britanya vatandaşlarıyla anlaşamama, dedikodu gibi sebeplerle onlarla yakın olmayı istememe gibi kişisel nedenler de sosyal sermaye oluşturma önünde Britanyalı katılımcıları olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durum bir sağlık sorunu yaşadıklarında çoğunlukla tek başlarına kalmalarıyla ve başvurdukları destek kaynaklarının az olmasıyla sonuçlanmıştır.

Sermaye Düzleminde Farklılaşan Sosyal Etkinlikler

Bu başlık altında katılımcıların, pandemi öncesinde ve pandemi sürecinde sosyal etkinlik bakımından hangi aktivitelere katıldıkları, o aktivitelere devam edip etmedikleri, karantina sürecinde evde neler yaptıkları ve esasında pandeminin yarattığı olumsuzluklarla evde kalarak ne şekilde baş ettiklerine ilişkin pratikleri incelenmiştir. Yerli kadınların sosyal çevrelerini çocukları, akrabaları, arkadaşları ve komşuları oluşturmaktadır. Sosyal çevrenin kapsamı sınıfsal konumlara, kültürel sermayeye ve katılımcıların Muğla’da doğup büyümüş olma/olmama durumlarına göre farklılaşmaktadır. Orta ya da alt-orta sınıftan hareketli kesime mensup katılımcıların sosyal çevrelerini çocukları ve arkadaşları

oluştururken Muğla'nın yerlisi alt sınıfa mensup kadınların sosyal çevrelerini ise çocukları ve komşuları oluşturmaktadır. Muğla'daki hareketli kesimin de komşuları bulunmaktadır fakat Muğla'da doğup büyüyen kadınların komşularıyla daha yakın bir ilişki geliştirmiş olmaları olasıdır. “Burada mahalledeki insanlarla iyiyiz” tarzındaki ifadeler de bunun göstergesidir. Muğla'da doğup büyüyen K16 ve K17'nin anlatılarından da çocuklarının onlara yakın yaşadığı ya da kendilerine yakın sahil beldelerinde ikamet ettikleri anlaşılmıştır. Söz konusu kadınların çocuklarının pandemi sürecinde de annelerini yalnız bırakmadıkları ve onlarla ilgilendikleri görülmüştür. Öte yandan, hareketli gruptan olup Muğla'da doğan ama hayatının oldukça büyük bir kısmını Ankara'da geçiren K18'in oğulları da kendisine 20 dakika mesafedeki Marmaris'te yaşamaktadırlar ve sık sık annelerinin yanına gelip gitmektedirler. K18, kendisi emekli öğretmen olduğu için öğretmen arkadaşlarıyla daha çok görüştüğünü, giriş katında oturduğu apartmanda da sadece üst komşusuyla iletişimde olduğunu ifade etmiştir. Bu da yine hareketli grup ve Muğla'da doğup büyüyen kesim arasında sosyal çevrenin nasıl şekillendiğine ilişkin bir ayrıma işaret eder.

Britanya vatandaşı kadınların çevrelerini ise çoğunlukla arkadaşlarının oluşturduğu görülmüştür. Fakat bunun yanı sıra, sosyal çevrelerinden kopuk/izole bir yaşam sürdürmeleri ve buna ilişkin bir istekleri de söz konusudur. Nitekim bireyci kültürlerde seçilmiş ilişkilerin egemenliği ve gevşek sosyal ağların varlığı söz konusudur.²³ Komşularıyla pragmatik bir ilişki kuran ve çocuğu Muğla'da olan fakat onunla sadece arada bir telefonla görüşen K22'nin şu ifadesi bu noktada güzel bir örnek teşkil eder: “[Arkadaşım Alex ile] Her gün görüşüyoruz. Gel desem gelir, istediğim zaman gelir. Aslında eskiden her gün görüşürdük ama bu benim için çok fazlaydı sıkılmıştım, artık boş gün istiyorum dedim.” Proje kapsamında görüşülen Britanyalı kadınların arkadaşlarını özlememesi ve yalnızlığı sevmeleri yaygın bir durum olarak karşımıza çıkmıştır. Dolayısıyla pandemi öncesinde de insanlarla fazla yoğun ilişki kurmayan Britanyalı kadınlar, Covid-19 sürecinde özellikle de 65 yaş ve üstü için uygulanan yasakların olduğu dönemde, sosyal bağlarının eksikliğini çekmemişlerdir. Britanyalı kadınların kendilerine ait özel bir alan yaratmaya yönelik eğilimlerinin olduğu ve tek başlarına vakit geçirmeyi sevdiği tespit edilmiştir. Bu durum kararlarını kendi başlarına almaktan hoşlanmaları ve köken ülkeden gelen bireyci değerlerden yola çıkılarak özgürlük ya da bağımsız olma istekleri çerçevesinde anlaşılabilir. Muğla'da yaşayan yerli kadınlarda ise bu denli bir bağımsız olma isteği karşımıza çıkmamıştır. İster Muğla'da doğup büyümüş ister hareketli gruba dahil olsun yerli kadınların genel olarak hepsinin bilhassa ev alıp satmak gibi büyük kararlarda çocuklarına ya da akrabalarına danıştıkları görülmüştür.

Muğla'da doğup büyümüş katılımcılar pandemi sürecinde yakın aile üyelerini (özellikle de çalışan çocukları varsa) göremediklerini ve buna yönelik hoşnutsuzluklarını ifade etmişlerdir. Nitekim kolektivist kültürlerde karşılıklı bağımlılık teşvik edilir, aile ve diğer iç grup üyelerinin baskın olduğu sıkı sosyal ağlar mevzu bahistir.²⁴ Hareketli kesimde de buna benzer bir hoşnutsuzluk vardır fakat farklı olarak, bilhassa pandemiden önce arkadaşlarla birlikte yapılan kültürel aktivitelerin yoksunluğuna ilişkin hoşnutsuzluğun daha fazla öne çıktığı görülmüştür. Görece aktif bir sosyal hayata sahip olan bu hareketli grubun özlediği kültürel aktiviteler ise yaşadıkları yere yakın yerlere ve sahil beldelerine gitmeyi, gezmeyi ve bir noktaya kadar da birleriyle görüşmeyi, arkadaşlarıyla birlikte bir mekânda kahvaltı yapmayı, sinemaya ya da tiyatroya gitmeyi içermektedir.

İş arkadaşlarım var. Okul arkadaşlarım var. Özellikle de devlet parasız yatılı okuduğumuz için yani çok birlik beraberlik hala devam eder. 50 küsur yıllık arkadaşlarım var çokça. (...) Ya şu anda Kovid'ten dolayı görüşme olmuyor, sadece telefonla iletişim kuruyoruz. Yani bu şeyden dolayı Kovid-19 maalesef hani insanların birbirine gidip gelmelerini kısıtladı ve kesinlikle ben Kovid-19 çıktığından bu tarafa sosyal ilişkilerde sadece telefonla iletişim kuruyorum. Yani mümkün olduğu kadar yüz yüze görüşmemeye gayret ediyorum. (...) Hani belli dönemlerde dışarda toplanıyorduk işte sosyal aktiviteler, sinemaydı, tiyatroydu, bu tür şeylerin hiçbirini yapamaz olduk tabii ki. (...) Bunun dışında şu an yaptığım hani Kovid'ten sonra yaptığım tek şey bahçeyle uğraşıyorum. Kitap okuyorum. Yürüyüş yapıyorum. Daha önce de yapıyordum tabii yürüyüş, yürüyüşümü hep yapıyordum. (K29)

²³ Barreto, Victor, Hammond, Eccles, Richins ve Qualter, 2021, 2.

²⁴ Hofstede, Hofstede ve Minkov, 2010, 117; Barreto vd., 2021, 2.

Britanyalı katılımcılar karantina öncesinde yapabildikleri kültürel aktiviteleri, özellikle de gezmeyi ve çok az da olsa arkadaşlarıyla görüşmeyi özlediklerini ifade etmişlerdir. Britanyalı kadınların sosyal çevrelerinin gittikçe daraldığından daha önce de söz edilmişti nitekim bunun zaman içinde gerçekleşen bir yapayalnızlaşma hali olduğu da açığa çıkmaktadır. Karantina öncesinde yapılan denize, nehir kenarına ya da gezmeye gitmek gibi aktiviteler karantina sürecinde yerini biraz da zorunlu olarak bahçeye uğraşmak gibi başka pratiklere bırakmıştır. Muğla sahasındaki katılımcıların hemen hepsi köyde ya da sahil beldesinde bahçeli bir evde yaşamının sağladığı bazı avantajları deneyimlemiştir. Nitekim Muğla’da yaşayan kadınlar dilerlerse dışarıda açık havada oturarak bir nebze de olsa komşuluk ilişkilerine devam edebilme şansına sahip olmuşlardır. Birileriyle konuşma ihtiyacının yanı sıra bahçeye çıkarak nefes almak, bitkilerle uğraşmak, hayvanlarla ilgilenmek gibi aktiviteler de katılımcıları rahatlatmıştır. Diğer yandan Muğla’da yaşayan yerli kadınların ve Britanyalı kadınların bahçe ile uğraşmaları kır yaşamından kaynaklı ortak bir nokta olarak ele alınabilse de Muğla’da doğup büyüyen katılımcıların neredeyse hepsinin hayatlarının belirli bir döneminde tarlada ya da bahçede çalıştığı, bu şekilde ücretsiz hane içi emek sundukları da hesaba katılmalıdır. Muğla’da doğup büyüyen kadınlar daha çok tarlalarında ya da bahçelerinde sebze türü ürünler yetiştirirken hareketli grubun ve Britanyalı kadınların hobi amaçlı olarak çiçek türü bitkiler, az da olsa kendilerine yetebilecek kadar maydanoz gibi sebzeler yetiştirdikleri görülmüştür. Britanyalı katılımcıların bazılarında çiçek yetiştirmek özellikle de pandemiden sonra ortaya çıkan bir hobidir. Muğla’ya sonradan gelen yerli kadınlar ise pandemiden bağımsız olarak çiçeklerle ilgilendiklerini ifade etmişlerdir.

Toplumsal uzamdaki konumumuz bizlere bir perspektif verir ve biz bu perspektif üzerinden dünyayı algılar, beğeniler geliştiririz. Nitekim edinilmiş yatkınlıklar yani *habitus* bunun temel ifadesidir. Habituslarımız bizi belirli *sermayeleri* biriktirmeye yatkın kılar. Bourdieu’nün ifadesiyle sermaye, “belli bir alanda var olmayı sağlayan şey”dir.²⁵ Konumuz açısından önem teşkil eden kültürel sermaye, farklı sosyal gruplar içindeki bilinç biçimlerindeki niteliksel farklılıklar olarak anlaşılabilir, burada kendi içinde sınıflardan ziyade sınıf fraksiyonlarına işaret edilir. Zihnin geliştirilmesi bu noktada öne çıkar zira kültürel sermaye formal eğitim sonucu kazanılan diplomalarla somut hale gelir.²⁶ Görüşülen kadınların mezuniyet derecelerinin farklılık gösterdiğinden daha öncesinde söz edilmişti. Öte yandan, benzer eğitim seviyelerine sahip yerli kadınların birbirine benzeyen kültürel aktivitelere katıldıkları ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte üniversite ya da yüksekokul mezunu olan Britanyalı kadınların ise denize gitmek ya da gezmek gibi aktivitelere katıldıkları ve bunları genel olarak tek başlarına yaptıkları/yapmayı sevdiğikleri görülmüştür. Sosyal sermaye ise toplumsal ilişki ağları anlamına gelir yani bireylerin kişileri ne oranda dolaşıma sokabildikleriyle ilintili bir kavramdır.²⁷ Bu noktada yerli kadınların Britanyalı kadınlara oranla daha fazla kişiyi dolaşıma sokabildikleri anlaşılmıştır. Özetle, Muğla’ya sonradan gelen hareketli kesim ile Britanyalı katılımcılar kültürel ihtiyaçlar konusunda ortak bir eğilim sergilemiştir. Sosyal ihtiyaçlar hususunda ise ayrılmışlardır. Muğla’nın yerlisi olan kadınlar ise kültürel aktivitelere yönelik bir özlem hissetmediklerini ama çocuklarıyla, akrabalarıyla rahatça görüşmeyi özlediklerini ifade etmişlerdir, bu bağlamda söz konusu yerli kadınlar, hareketli kesim ile benzerlik göstermişlerdir. Katılımcıların en çok nelere özlem duydukları, ait oldukları toplumun yapısı ve kültürel değerlerine ayrıca sınıf konumlarına göre değişmiştir. Yerli kadınlar aileyle ya da yakın çevreyle bir araya gelme yönünde daha duygusal bir yatkınlık sergilerken Britanyalı kadınlarda böylesi bir yatkınlık gözlenmemiştir.

Yaşam seyrine ilişkin kavramsallaştırmaların temelinde yaşam akışının nasıl yapılandırıldığına ilişkin bazı evrensel varsayımlar vardır. Bunlar biyolojik olarak belirlenen aile döngüleri (doğma, büyüme, evlenme, çocuk sahibi olma vb.) ve yaşla birlikte sağlık problemlerinin ortaya çıkışı olarak ifade edilebilir. Yaş kategorisinin bizatihi kendisi (65 yaş ve üstü gibi), torun sahibi olmak, dulluk, hastalıklarla uğraşmak gibi hayatın belirli aşamaları neredeyse tüm dünyada yaşlılıkla ilintili meseleler olarak düşünülmektedir. Fakat yaşam akışının toplumsal karakteri üzerine yapılan sosyolojik ve tarihsel çalışmalar bahsi geçen kategorilere yüklenen anlamların kültürden kültüre değişebileceğini

²⁵ Bourdieu ve Wacquant, 2012, 82.

²⁶ Moore, 2008, 102; Ögütte ve Çeğin, 2010, 120.

²⁷ Ögütte ve Çeğin, 2010, 120.

belirtmiştir.²⁸ Örneğin, Amerikalı yaşlılar genellikle aileleri tarafından desteklenmelerine karşın bağımlı olmaya şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Kongo’da ise yaşlılık kronolojik bir kavram değildir. Sosyal sorumluluk sahibi ve iyi ahlaklı olmak yaşlılığın temel erdemleri olarak görülmektedir.²⁹ İlâveten Amerikalı ve Kongolu yaşlılar, bireyci/kolektivist değerlerin farklı niteliklerine atıf yaparlar. Bu gruplarda bireycilik ve kolektivizmle ilgili terimlere yüklenen anlamlarda bazı farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır.³⁰ Dolayısıyla bireylerin aile, çocuk gibi kavramları zihin dünyalarında nasıl şekillendirdiği, onlara ne gibi anlamlar yüklediği de yerli kadınların kendi toplumsal yapıları ve Britanyalı kadınların kendi toplumsal yapıları bağlamında düşünülmesi ve değerlendirilmelidir.

Bireyci/Kolektivist Değerler Bağlamında Değişen İstek ve Talepler

Proje kapsamında katılımcıların pandemi sürecinde ne gibi aktiviteleri yapmayı özlediklerine, öncesi ile şimdi arasındaki farklara ve bu farklılıkların onlar üzerinde yarattığı etkilere dair cevaplar aranmıştır. İlâveten istek ve talepleri, geleceğe dönük beklentileri anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu noktada katılımcılar arasında fark yaratan en önemli hususun ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeleri olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamdan yola çıkılarak Muğla’da doğup büyüyen kadınların pandemi sürecinde fazla bir kültürel aktivite ihtiyacı duymadığı söylenebilir nitekim bu kadınların pandemi öncesinde de kültürel aktivitelere ilgi duymadığı fakat *dışarıya çıkma* özlemini paylaştıkları görülmüştür. Görüşme soru formunda her biri farklı tematik anlamlara sahip yedi farklı fotoğraf yer almıştır ve her katılımcıya “Karantina döneminde eğer mümkün olsaydı şu gösterilen fotoğraflardaki yerlerden en çok hangisinde olmak isterdiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Muğlalı kadınlar deniz kenarı/sahil fotoğraflarını seçmeye yönelim göstermişlerdir. Bunun hem yaşadıkları kentin konumsal olarak denize kıyısının olmasıyla hem de aşağıda yer alan örnekte görüldüğü üzere eskiden eşiyile birlikte balıkçılık yapan katılımcının denizle ilgili anılarının olmasından ötürü olduğu ifade edilebilir.

Denizi severim. (...) Rahmetli öldükten sonra... Denizde çok çalıştık ya sana yalan gelir denizin kokusu burnumdan gitmedi. Burcu burcu değil mi? Denize sabahları bir şey gelir, denize bir koku gelir. O koku bende aylarca böyle burnumdan gitmedi o koku. Kokusu burnumdan gitmedi. (K17)

Hareketli kesimde sosyal izolasyonla birlikte pandemi öncesinde yapılan kültürel aktivitelere ve sosyal ilişkilere yönelik ihtiyaçların ön plana çıktığı gözlenmiştir. Kültürel ve sosyal aktivitelerle ilgili olarak katılımcıların gününbirlik geziler gibi seyahatleri özledikleri, sinemaya/tiyatroya gitmek istedikleri, arkadaşlarıyla tekrardan bir araya gelerek onlarla çeşitli aktiviteler yapmayı arzu ettikleri anlaşılmıştır. Görüşme soru formundaki fotoğraf tercihleri de bunu doğrulamaktadır. K24 ve K18 sinema ya da tiyatronun olduğu fotoğrafı seçerken K20, tiyatro ve deniz kenarı arasında kararsız kalmakla birlikte tiyatro fotoğrafının ağır bastığını belirtmiştir. Sinema/tiyatro fotoğrafını seçen hareketli kesim yani orta/alt-orta sınıftan bireyler, pandemi öncesinde de aktif olarak sinemaya ya da tiyatroya giden kişilerdir. Bu da istek ve taleplerin sermaye temelli bir özellik taşıdığına başka bir göstergesidir. Öte yandan, bu istekler mevzu bahis olsa da pandeminin geleceğine yönelik belirsizliğin onları endişelendirdiği de ortaya çıkmıştır. Örneğin, pandemide en çok kültürel ihtiyaçlarının arttığını dile getiren K18, bir arkadaşıyla buluşup çay/kahve içemediğinden, korkusundan gününbirlik gezilere bile katılamadığından, bundan sonra hayatının eskisi gibi olamayacağını düşündüğünden söz etmiştir. Geleceğe dönük kaygıları olan K20, böyle yaşamaya alışmak hususunda da endişelidir. O dönemde var olan korku ikliminde elbette böyle düşüncelerin ortaya çıkması doğal karşılanabilir fakat katılımcı grubun özellikle de hayatlarının oldukça büyük bir süresini geride bırakmış bireyler oldukları düşünüldüğünde bu durumun, yaşamlarının geri kalan kısmını özgürce yaşamalarını engelleyebilecek nitelikte olduğu düşünülebilir. K18’in şu ifadesi buna güzel bir örnek oluşturmaktadır: “Artık eskisi gibi birbirimize gidip gelemiyoruz. Belirli sınırlar içinde yani eski sosyal hayatımız yok artık. Bundan sonra da olacağını düşünmüyorum zaten. Yani ne kadar sürecek ne olacak? Belirsizlik var çünkü.”

Sosyal ihtiyaçları fazla öne çıkmayan Britanyalı kadınlar daha ziyade kültürel aktivitelerin yoksunluğunu hissettiklerini vurgulamışlardır. Muğla’da ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları sahilde tek başına oturan kadın ile kalabalık sahil fotoğrafı arasında anlamlı bir ayırım

²⁸ Keith, Fry, Glascock, Ikels ve Putman-Dickerson, 1994, 145; Westerhof, Dittmann-Kohli ve Katzko, 2000, 654.

²⁹ Westerhof vd., 2000, 654-655.

³⁰ Westerhof vd., 2000, 665-668.

yapmazken Britanyalılarda temel eğilim “sahilde tek başına oturan kadın” fotoğrafı olmuştur. Bu tercihin Britanyalı kadınların bireyci köken ülke bağlarıyla ilgili olduğu ifade edilebilir. Hatta Britanyalı katılımcılardan birisi olan K27, “Bu benim zaten” diyerek sadece orada olma isteğini değil, fotoğraftaki yalnız kadın ile kendisini ne kadar özdeşleştirdiğini de anlatmıştır. Buradan yola çıkılarak Britanyalı kadınlar için kalabalık bir sahilde olmak ile sahilde tek başına oturmak arasında anlamlı bir ayırım olduğu söylenebilir. Daha önce yer verilen anlatılarından da anlaşılacağı üzere onlar için bireysel vakit geçirmek kendi başına önemli bir aktivitedir. Nitekim K25’in şu ifadesi de bunu kanıtlar niteliktedir: “Bisiklet sürmeyi, istediğim zaman dışarıya çıkıp Dalyan’da gezinmeyi, nehrin yanında oturmayı özledim.” Bu katılımcı grubunun istek ve talepleri doğrudan Covid-19 döneminde yaşadıkları sorunları yansıtmamakla birlikte pandemi sürecinde daha da görünür hale gelen problemlerle ilgilidir. Söz konusu sorunlar, kurumsal temellidir; elektrik direğinin bağlanması, altyapı sorunları vs. Örneğin, ormanlık bir alanın içerisindeki çöküntü bir konutta yaşayan K30, ciddi bir elektrik problemiyle karşı karşıyadır. Şehir merkezinden uzakta yaşayan ve engelli olan katılımcı, elektriği olmadığından buzdolabı da kullanamadığı için gıdalarını uygun koşullar altında muhafaza edememekte ve sağlıksız beslenmektedir. K22 ise pek fazla yürüyememektedir, bacaklarıyla ilgili sıkıntısı olduğundan söz etmiştir: “Aslında tek beklediğim şey şu yolun yapılması. Tekerlekli sandalyemi kullanamıyorum bu yolda. Yolu düzgün yaparlarsa tekerlekli sandalyemle rahatlıkla çıkabilirim,” diyerek talebini net bir biçimde ifade etmiştir. Üç aylık karantina sürecinde değişen alışkanlıklar ve rutinler, Covid-19 sürecinde ortaya çıkan istek ve talepler üzerinde etkili olmuştur. İlaveten söz konusu istek ve taleplerin değişen ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeyle doğrudan bağlantılı olduğu da söylenebilir.

İzolasyonun hissedilme derecesi muhakkak ki katılımcıların istek ve taleplerini belirlemiştir, ilaveten kadınların kır-kent yaşamına ilişkin ifadelerinde kendisine yer bulmuştur. Pandeminin bir dönemini büyükşehirlerde geçirmek zorunda kalan katılımcılarımız olmuştur. Hareketli kesimden K29, pandeminin belirli bir dönemini İzmir’de geçirmiş, sonra Muğla’daki yazlığına gelmiştir. İzmir’deki deneyimi için “İzmir’de gerçekten Covid-19 bayağı bir sıkıntıydı. Hem psikolojik olarak da etkiledi. Yani sosyal yaşam olarak da etkiledi,” diyen katılımcı evde kalmak zorunda olduğu süreçte pencerenin arkasından baktığını, alışverişe gidemediğini, alışverişini bile bir başkasının yaptığını anlatmıştır. Bu katılımcının şansı apartmandaki komşularından birisiyle arasının oldukça iyi olmasıdır. Bu sayede bir nebze de olsa sosyal ihtiyaçlarını giderebilmiştir. Karantina sürecinde kardeşlerinin yanına giden ve orada evin içinde kaldığı süreyi çeşitli aktiviteler (kitap okumaları, meditasyon) yaparak değerlendirmeye gayret eden K24 ise Trakya’daki dört duvar deneyimini ve Muğla’daki evine geldikten sonraki tecrübesini şu şekilde aktarmıştır: “O da bir ev yani oda, ne kadar nefes alabiliyorsunuz? İnsanlar hakikaten koronada içerde kaldıkları zaman sıkıntı buradan kaynaklanıyor. Kapalı mekânda (...) özgürlüğünüz kısıtlanıyor. (...) [Muğla’ya] gelince rahatladım.” Hareketli kesimden kadınlar, izolasyonun olumsuzluklarını bahçeli bir evde yaşıyor olmanın azalttığını düşünmektedirler. Bunun yanı sıra, pandemi Muğla’da olan fakat büyükşehirde yaşamasa bile orada yaşayanlarla empati kuran kadınlar da söz konusudur. Söz konusu katılımcılar, büyükşehirlerde pandeminin getirdiği olumsuzlukların daha şiddetli hissedileceğini düşünmüşlerdir, örneğin K16’nın bu husustaki ifadesi şöyledir: “Hayvanlarla, öyle vakit geçiriyorum. Burada dışarda bak, her taraftan insan görürüm ben zaten. Otur bakın yani öyle bir kötü yaşamadık biz. Ama şehirlerimiz daha zorlu vakit geçirmiş olabilir, görmedim. Benim kız da vardı Ankara’da. Onlar hep zor geçirdiler.” Köy/kır yaşantısını şehir yaşantısıyla karşılaştıran bu anlatılar kadınların pandemi gibi zor bir dönemde kendilerini bir nebze de olsa şanslı hissettiklerini göstermektedir. Britanyalı bir katılımcı olan K21’in de “Covid-19 sürecinde hayatınızda neler değişti?” sorusuna verdiği cevap, köyde olduğundan ötürü hayatında bir şeyin değişmediği yönünde olmuştur. Köyde/kentte olmanın katılımcıların hayatlarında değişiklikler olması/olmaması açısından belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcılara gelecekle ilgili beklentileri, önerileri sorulmuş ve yaşlılığa ve yalnızlığa özel, yapılmasını istedikleri bir şey olup olmadığı öğrenilmeye çalışılmıştır. Muğla’da yaşayan yerli kadınların K20’de olduğu gibi “Ya gelecekle ilgili beklenti daha rahat yaşamak, güzel günler görmek ama inşallah olur,” tarzında daha genel mesajlar verdiği görülmekle birlikte “Önerim hayatta herkesin mutlu yaşaması (...)” şeklinde toplumun esenliğine, ayırım gözetmeksizin herkesin daha iyi bir yaşam sürdürmesine ilişkin ifadeleri de söz konusudur. Kadınlar gelecekle ilgili pozitif ya da kaderci bir

tutumu benimsemişlerdir. Bunun yanı sıra, yerli kadınların değişen geçim kaynakları pandemi sürecindeki beklentilerini farklılaştırmıştır. Hâlihazırda içinde buldukları koşullar da katılımcıları etkilemiştir. Örneğin, eşi yeni vefat eden ve henüz eşinden kendisine emekli aylığı bağlanamayan K16, pandemi sürecinde ekonomik bir sıkıntı yaşamıştır. Bu dönemde çocuklarından destek gördüğünü belirtmiştir. Buradan yola çıkarak eşinden kalan emekli maaşıyla geçimlerini sağlayan yerli kadınların genel olarak aile temelli beklentilere sahip olduğu ifade edilebilir. Söz konusu aile temelli beklentiler çocuklarından ayrı düşmeme ama aynı zamanda onlara ayak bağı olmama şeklindedir. Ücretli bir işte çalışma deneyimine sahip olan ve geçim kaynaklarını kendi maaşları oluşturan kadınların ise kültürel aktivitelere katılmayı ve sosyal ilişki ağlarına kavuşmayı bekledikleri görülmüştür. Dolayısıyla yerli kadınların temel beklenti ve taleplerinin sahip olunan ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye bağlamında değiştiği ifade edilebilir. Öte yandan, alt sınıfa mensup yerli katılımcıların bu süreçte kendini akışa bırakma eğiliminde olduğu ve hastalığın Allah'tan geldiğini belirttikleri, “Allah ne gösterirse onu yaşayacağız” şeklinde dile getirdikleri daha kaderciler sarf ettikleri; orta/alt-orta sınıfın ise pandemiye rasyonelleştirmeye çalıştığı, süreci akliselim bir şekilde atlatmaya çalıştığı gözlenmiştir. Yine bu gruptan kadınların sosyal devlet vurgusu yaptıklarını, K24’ün “Valla burada Türkiye’de bence kadınları koruma evi kursunlar, bir de çocukları. Bırak yalnızlığı da önce bence o lazım. Çocukları ve kadınları şiddete karşı korumak... (..) Bundan sonra daha da kötü olacak,” ifadesinden yola çıkılarak kurumsal işleyişe eleştirel bir biçimde baktıklarını ve kurumsal taleplerinin söz konusu olduğunu söylemek de mümkündür. Dolayısıyla sağlıklı yaşam beklentisi şeklinde bireysel talepler olduğu kadar devletin yaşlı bakımı hususunda ailelere yardımcı olmasını içeren talepler de vardır. Bu bağlamda soru formunda yer alan Yalnızlık Bakanlığı önerisini makul bulan katılımcılar olmuştur. Yalnızlık Bakanlığı 2018 yılında İngiltere’de kurulan bir bakanlıktır. Ülkede yaşayan 9 milyon kişinin yalnızlıkla karşı karşıya olmasından ötürü “büyüyen bir salgın” olarak nitelendirilen bu duruma karşı bahsi geçen bakanlığın yürüteceği etkinlikler vasıtasıyla bir çözüm arayışına gidilmiştir.³¹ Lakin bakanlığın stratejileri ya da çözüm önerileri pek yaygınlaşmamış olsa gerektir ki Britanyalı katılımcılar Yalnızlık Bakanlığı’ndan haberdar bile değillerdir hatta adı geçtiğinde imalı bir şekilde ‘yok artık’ dercesine gülen Britanyalılar bile olmuştur. Britanyalı kadınların kurumsal işleyiş noktasında Muğla’daki orta/alt-orta sınıf yerli kadınlar kadar eleştirel bir tavır takınmadıkları fakat dil konusunda yaşadıkları problemlerin kurumsal deneyimlerini şekillendirdiği, dolayısıyla dil konusunda yardıma ihtiyaç duydukları anlaşılmıştır. Karantina gibi dönemlerde devletin gündelik ihtiyaçları karşılama (onlar için alışverişe, bankaya gitmek vs.) konusunda onlara yardımcı olabileceğini ifade ettikleri, sağlıklı ve mutlu olmak gibi bireysel taleplerinin olduğu, diğer taraftan bireysel taleplerin adı üstünde biricik olduğu ve devletin ya da yerel yönetimin herkesin kapısını teker teker çalıp bunları öğrenmesi gerektiğini dile getirdikleri görülmüştür. Sadece taleplerini dile getirip eleştirel bir tavır takınmamalarının sebebi, imtiyazlı da olsa göçmen olma konumlarıyla ve yaşadıkları dil problemiyle ilgili olabilir.

Şu ana değin anlatılanlar en genel hatlarıyla özetlenecek olursa Muğla’ya iç göçle gelen katılımcılar pandemide sosyal hayatlarının olumsuz etkilenmesinden bahsetmiş ve kültürel aktivitelerinin sınırlandırılmasından ötürü sosyal çevreleriyle tekrardan bir araya gelmeyi ve kültürel aktivitelerine yeniden kavuşmayı istediklerini ifade etmişlerdir. Muğlalı kadınlar ise hareketli kesimin aksine kendine “E ne edelim? Allah verdi hastalığı” gibi ifadelerde yer bulan daha kaderciler bir perspektiften konuşmuşlar ve herhangi bir istek ya da talepte bulunmadıklarını belirtmişlerdir. Alt sınıfa mensup olan bu grubun, durumu olduğu gibi kabul etme eğiliminde olduğu görülürken hareketli kesimin ise süreci rasyonelleştirmeye çalıştıkları görülmüştür. İlaveten Muğla’ya sonradan gelen kadınların, bu süreci olabildiğince verimli geçirmeye ve süreçle farkındalık içerisinde baş etmeye çalışma gibi stratejiler izledikleri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda sosyal devlet vurgusu yapmışlar, kurumsal iyileştirmelerin yapılması gerektiğinden bahsetmişlerdir ancak bu hususta eleştirel bir tavır içerisinde oldukları da gözlenmiştir. Britanyalı kadınlar ise sosyal aktivitelerden ziyade kültürel aktiveleri ön plana çıkarmışlardır. Kurumsal yönde istek ve taleplerinin olduğu görülmüştür ancak bu hususta hareketli kesim kadar eleştirel konuşmadıkları göze çarpmıştır, göçmenlik konumları sebebiyle açık bir eleştiride bulunmadıkları tahmin edilmektedir.

Sonuç Yerine: Pandemiye Yaşlı Kadın Yalnızlığıyla Birlikte Yeniden Düşünmek

³¹ John, 2018.

Mekânsal bağlamda düşünüldüğünde Muğla’da kır ve kente dair pratiklerin iç içe geçmiş olduğu görülmektedir. Muğla’da doğup büyüyen kadınlar ile Muğla’ya sonradan gelen kadınlar tam da bu ayrıma işaret etmektedirler. İki katılımcı grubu da hâlihazırda aynı kentte hatta birbirine benzer özellikleri olan köylerde ikamet etmekte fakat farklı yaşam tarzlarına sahiptirler. Muğlalı kadınlar daha öncesinde eşleriyle/aileleriyle birlikte tarlada/bahçelerinde çalışmışlar yahut hane içi işleri üstlenmişlerdir. Gelgelelim, bu ekonomik katkıya rağmen, toplumsal açıdan kadının emeği görünmezdir.³² İlâveten pek çok çalışmada medeni durum, sadece sosyo-demografik bir değişken olarak ele alınır. Oysa medeni durum hem erkekleri hem de kadınları birbirinden ayıran ve yaşamları boyunca etkili olan cinsiyete dayalı güç ilişkilerini yansıtan bir kategori olarak işler. Yaşlı kadınların hâlihazırdaki gelirleri, işgücü piyasasındaki önceki rolleriyle ve emeklilik durumlarıyla doğrudan bağlantılıdır. Çocuklara ya da eşe bakmanın toplumsal cinsiyete dayalı organizasyonu, kadınların işgücü piyasasına dahil olmalarını kısıtlar ya da kariyer yapmalarına engel olabilir.³³ Nitekim Muğla’da doğup büyüyen katılımcıların çoğu eşinden kalan emekli maaşla geçimlerini sürdürmektedir. Muğla’ya sonradan gelen kadınların ise büyük bir kısmı yaşamlarının çoğunu İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyükşehirlerde geçirmiş ve oralarda işgücü piyasasına eklenmişlerdir. Dolayısıyla hepsi bu görünür emekleri neticesinde geçimlerini sağlamaktadırlar. Hane içi emek ise yine bu noktada görünür değildir. Fakat burada asıl önemli olan yaşlanma ve pandeminin hane içi emekle bir arada düşünülmesi gerekliliğidir. Zira hâlihazırda mevcut eşitsizlikleri daha da görünür kılan pandemi, özellikle ekonomik sermayenin azlığı söz konusu olduğunda kendisini oldukça fazla hissettirmiştir. Sadece eşinden kalan parayla geçinmeye çalışan, bunu boşanan çocuğuyla paylaşan hatta eşi üç ay önce vefat ettiği için henüz kendisine aylık bağlanmadığından çocuğundan yardım alan katılımcılarla karşılaşmıştır. Tüm bunlar hane içi emeğin görünür kılınması için geliştirilecek sosyal politikaların önemini ortaya koymaktadır.

Arber, kadınlara atfedilen bakım veren rolünün, kadınların sosyal bağlantılarını artırma olasılığından ve bunun da ileri yaşlarda sosyal ağlarının genişlemesiyle sonuçlanacağından bahseder.³⁴ Örneğin, Britanyalı katılımcılardan olan K22, İngiltere’deyken annesine baktığından söz etmiştir ama bu bakım veren rolünden kaynaklı İngiltere’de kurmuş olabileceği sosyal bağlantılarını arkasında bırakıp Türkiye’ye göç etmiştir. Kendi ifadelerinden öğrenildiği üzere Muğla’da yerel halktan isimlerini sarf ettiği iki komşusu dışında bir tane Britanyalı yakın arkadaşının olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Arber’in bakım veren rolü ve sosyal ağların gelişmesiyle ilintili olarak ortaya koyduğu pozitif korelasyon, biraz önce bahsi geçen örnek üzerinden yola çıkılarak yani sosyal sermaye ve göçün kesişimi bağlamında düşünüldüğünde farklı bir hale bürünmektedir. Bu durum, göçle birlikte gelen yeni mekânda sosyal ağların nasıl inşa olduğunu ve hangi formlara dönüştüğünü hesaba katmayı da gerektirmektedir. İngiliz, Alman ya da Türk arkadaşları olan Britanyalı kadınlar, pandemiden önce bu kişilerle arada bir görüşmeler de karantina sürecinde bu arkadaşlarıyla görüşmemeleri onlar için başa çıkılmaz bir durum olarak seyretmemiştir. Yalnızlık onlar için katlanılmaz bir duygu değildir. Bunun da sahip oldukları bireyci değerlerle ilintili olduğu söylenebilir. Yalnızlığı baş edilebilir bulmaları elbette bunu harikulade bir deneyim addettikleri anlamına da gelmez. Hastalanmaları sonucu hastaneye gitmelerinin gerekmesi ya da acil bir durum yaşamaları halinde imtiyazlı olsa da göçmen olmaları ve çoğunun yaşadığı dil problemi onlar için sorun teşkil edebilecek ihtimaller dahilindedir. Bu nedenle kesişimsel kategorilerin yarattığı eşitsizlikler yaşam kalitesini tekrardan ele almayı gerektirir.

Yaşam kalitesindeki eşitsizliklerin ileri yaşlarda ortaya çıkan yapısının ne olduğu ele alınırken eşitsizlik fikrinin çok basitçe salt bazı eksikliklerden ibaret olmadığı, bundan daha fazlası anlamına geldiği hesaba katılmalıdır. Bireylerin içinde buldukları toplumsal formlar sabit değildir, sürekli değişir. Yaşam kalitesinin temel ölçütü kişinin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumuyla birlikte cinsiyeti ve medeni durumudur. İleri yaşlarda yaşanması muhtemel boşanma, dul kalma yahut hastalık gibi etkenler sebebiyle bireyin gelir düzeyinde büyük değişiklikler meydana gelebilir, bu da yaşam kalitesini ciddi bir şekilde etkileyebilir.³⁵ Bu bağlamda göçmenlik statüsüyle bir arada

³² Kandiyoti, 2013, 30.

³³ Arber, 2004, 92-93.

³⁴ Arber, 2004, 93.

³⁵ Higgs, Hyde, Arber, Blane, Breeze, Nazroo, Wiggins, 2005, 28-29, 32.

düşünüldüğünde her ne kadar imtiyazlı göçmenler olsalar dahi proje sonucu açığa çıkan bulgular ışığında bazı Britanyalı kadınların yaşam kalitelerinde düşüş olduğu ifade edilebilir. Bunda söz konusu katılımcıların sosyal destek mekanizmalarından mahrum kalmış olmalarının da etkili olduğu söylenebilir. Yaşlı kadınların hâlihazırda geçimlerini sağladıkları ekonomik kaynakları, emeklilik öncesi işgücü piyasasına dahil olup olmadıklarıyla doğrudan bağlantılıdır.³⁶ Britanyalı katılımcılarda gözlemlendiği üzere emekli maaşı İngiltere’den gelen kadınların maaşlarında her ne kadar kesinti olsa da aldıkları para döviz kuru üzerinden hesaplandığı için söz konusu katılımcılar Türkiye’de rahat bir yaşam sürdürebilmektedirler. Lakin işgücü piyasasında yer almış olsa da emekli olması için gereken süreyi dolduramadığından ötürü daha az bir parayla geçimini sürdürmek zorunda olan bir katılımcıyla da karşılaşmıştır. Çifte vatandaş olan ve maaşını Türkiye’den alan bir başka katılımcı ise yine kendine yetmektedir fakat parasını çok dikkatli harcaması gerektiğinden söz etmiştir. Dolayısıyla, ekonomik kaynakların kazanımı salt emeklilikten önce işgücü piyasasında ne şekilde var oldukları üzerinden değil, bu oluşumun yaşam boyu karakteri dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Nitekim özellikle de Britanyalı katılımcıların birbirinden farklı arka planlara sahip hayat hikâyelerinin olduğu görülmüştür.

Hem kolektivist hem de bireyci kültürler, sosyal sermaye edinimi ya da mevcut sosyal ağların sürdürülmesi bakımından bazı handikaplar sergileyebilir. Kolektivist toplumlarda yüksek sosyal ihtiyaçlar, bireyci toplumlarda ise düşük sosyal temasın sebep olduğu izole bir yaşam görülebilir.³⁷ Nitekim araştırma sonucu çıkan bulgular, pandemi sürecinde yerli kadınların sosyal çevrelerini ya da ailelerini daha çok özlediklerini gösterirken aile bağları görece zayıf olan Britanyalı kadınların anlatılarında buna yönelik özlemin fazla dile getirilmediği görülmüştür. Bu bağlamda Johnson ve Mullins, *yalnızlık eşiği* kavramını öne sürmüşlerdir. Bu kavram, bir kişinin öznel yalnızlık deneyiminden kaçınmak için gereksinim duyduğu asgari sosyal temas düzeyi olarak ifade edilebilir. Bu bir kişilik değişkeni olmasına rağmen, bireyin içselleştirdiği temel kültürel veya alt kültürel değer sisteminden derinden etkilenir.³⁸ Fakat yaşanılan mekân, daha önceki başlıklarda verilen örneklerden de görüleceği üzere yalnızlık deneyiminin tecrübe edilmesinde belirleyici olmuştur. Bireyci ya da kolektivist temelli kültürlerde doğup büyüyen bireylerin çevreye bağlı ya da çevreden kopuk yaşama eğilimlerinin farklı sonuçları olmuştur. Bu bağlamda sosyal ilişkiler neticesinde sağlanan doyumun da farklı nitelikleri olduğu ortaya çıkmıştır. Britanyalı katılımcılar sosyal izolasyon esnasında çevreleriyle kurdukları sınırlı sosyal iletişimin onlar açısından fazla bir sorun teşkil etmediğini belirtmiş ve sosyal ilişkilerinin özellikle de yerel halkla olan kısmının fayda boyutuna dikkat çekmişlerdir. Yerli kadınlarda ise sosyal ilişkilerin duygusal boyutu ön plana çıkmıştır. Bunun yanı sıra katılımcılarda aile, çevre yahut kurum bağımlı yatkınlıkların olduğu ifade edilebilir. Söz konusu yatkınlıklar destek mekanizmalarına duyulan ihtiyaçlarla ilgilidir. Bu açıdan Muğla sahasındaki yerli ve Britanyalı katılımcılar toplumsal cinsiyet, göçmenlik konumu, ekonomik-kültürel-sosyal sermaye gibi kategorilerin kendi deneyimlerinde kesişmesi sonucunda Covid-19 sürecinde sırasıyla aile/çevre bağımlı ve kurum/çevre bağımlı yatkınlıklar geliştirmişlerdir.

Tüm bunlar dikkate alınarak pandemi sebebiyle toplumda hâlihazırda mevcut eşitsizliklerin daha da görünür hale geldiği söylenebilir. Bu da yaşlı kadın yalnızlığının pandemiyle birlikte tekrardan ele alınmasının gerekliliğini gün yüzüne çıkarır. Yaşlılığı sadece artan hastalıklarla bağlantılı bir süreç olarak değerlendirmek son derece yanlış olur. Nitekim bu “ageism” yani “yaşçılık/yaş ayrımcılığı” denilen ayrımcılık biçimine denk düşmektedir.³⁹ Yaşlı bireyler aynı zamanda sosyalleşen, yaşadıkları çevreyle, kentle ilgili istek ve talepleri olan, kendilerini geliştirmeye devam eden kişilerdir.⁴⁰ Pandemi sürecinde uygulanan kısıtlamalar, yasaklar esnasında yaşlılar homojen bir kesim olarak kabul edilmiş ve kendinde kırılğan bir grup olarak ilan edilmiştir. Her yaşlıyı tek tip kabul eden bu tözcü yaklaşım, dışlanmayla birlikte sosyal izolasyon sürecini her bir yaşlı bireyin aynı biçimde deneyimlediği gibi bir algı doğurmuştur.⁴¹ Nasıl ki yaşlanma süreci aynı şekilde tecrübe edilmiyorsa pandemi de ekonomik-sosyal-kültürel sermayenin çeşitliliği ve yurttaşlık bağlamında aynı mekânlarda farklı biçimlerde

³⁶ Higgs vd., 2005, 33.

³⁷ Barreto vd., 2021, 2.

³⁸ Johnson ve Mullins, 1987, 260.

³⁹ Arun, 2015, 134.

⁴⁰ Arun ve Karademir-Arun, 2011, 1517.

⁴¹ Öğütle, Sönmez-Öğütle, Sevlü ve Sarımuratoğlu, 2021, 120.

deneyimlenmiştir. Bu nedenle geçmişte de adı değişse bile benzerleri vuku bulan pandemi, son derece olumsuz bir süreç olarak anılsa bile gelecek adına bir “şans” olarak değerlendirilmeli ve bu bağlamda kaliteli yaşlanmanın nasıl sağlanabileceği hususunda çalışmalar gerçekleştirilmelidir. En nihayetinde “Yaşlanmak için en iyi yer neresidir?”⁴² sorusunun yerine “Kesişimsel perspektif ışığında kadınların kaliteli bir şekilde yaşlanması nasıl mümkün olabilir?” sorusunun sorulmasını öneriyoruz.

⁴² Keith vd., 1994, 319.

Kaynakça

- Arber, S. (2004). Gender, Marital Status, and Ageing: Linking Material, Health, and Social Resources. *Journal of Aging Studies*, 18, 91-108.
- Arun, Ö. ve Karademir-Arun, B. (2011). Türkiye’de Yaşlı Kadının En Büyük Sorunu: Dulluk. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(4), 1515-1527.
- Arun, Ö. (2013). International Spotlight: Developing a Gerontological Social Policy Agenda for Turkey. *The Gerontologist*, 53(6), 891-897.
- Arun, Ö. (2015). Eşitsizliklerin Kavşağında: Çağdaş Türkiye’de Yaşlılık ve Sağlık. Duygu Alptekin (Ed.), *Hasta Toplum: Cinsiyetçilik, Tıbbileştirme ve Tüketime Dair Sağlık Çözümleri içinde* (s. 125-144). Ankara: Nobel.
- Artan, T. (2016). Huzurevinde Kalmakta Olan Yaşlılarda Yaşlı İstismarının Bir Türü Olarak Ekonomik İstismar. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 3(1), 48-56.
- Barreto, M., Victor, C., Hammond, C., Eccles, A., Richins, M. T. ve Qualter, P. (2021). Loneliness Around the World: Age, Gender, and Cultural Differences in Loneliness. *Personality and Individual Differences*, 169(1), 1-6. doi: 10.1016/j.paid.2020.110066
- Beal, C. (2006). Loneliness in Older Women: A Review of the Literature. *Issues in Mental Health Nursing*, 27, 795-813. doi: 10.1080/01612840600781196
- Beğen, T. ve Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve Yaşlılık Epidemiyolojisi. *Klinik Gelişim*, 25, 1-3.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2012). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. Nazlı Ökten (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Dhama, K., Patel, S.K., Kumar, R., Rana, J. Yattoo, M.I., Kumar, A., Tiwari, R., Dhama, J., Natesan, S., Singh, R. Ve Harapan, H. (2020). Geriatric Population During the Covid-19 Pandemic: Problems, Considerations, Exigencies, and Beyond. *Front. Public Health*, 8, 1-8. doi: 10.3389/fpubh.2020.574198
- Dolberg, P., Sigurðardóttir, S.H. ve Trummer, U. (2018). Ageism and Older Immigrants. Liat Ayalon ve Clemens Tesch-Römer (Ed.), *Contemporary Perspectives on Ageism, International Perspectives on Aging 19 içinde* (s. 177-191). doi: 10.1007/978-3-319-73820-8_12
- Ercan, M. ve Arıcı, A. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinin Yaşlılar Üzerindeki Biyo-Psiko-Sosyal Etkileri. *Afet ve Acil Tıp Derneği Dergisi*, 1(3), 5-22.
- Ertuğrul, G. (2016). British Migrants in the Turkish Countryside: Lifestyle Migration, Loss of Social Status and Finding ‘True Life’ in Difference. *METU Studies in Development*, 43, 475-496.
- Fokkema, T., ve Ciobanu, R. O. (2021). Older Migrants and Loneliness: Scanning the Field and Looking Forward. *European Journal of Aging*, 18, 291-297. doi: 10.1007/s10433-021-00646-2
- Giurani, F. ve Hasan, M. (2000). Abuse in Elderly People: the Granny Battering Revisited. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 3, 215-220.
- Higgs, P., Hyde, M., Arber, S., Blane, D., Breeze, E., Nazroo, J. ve Wiggins, D. (2005). Dimensions of the Inequalities in Quality of Life in Older Age. Alan Walker (Ed.), *Growing Older: Understanding quality of Life in Old Age içinde* (s. 27-48). Maidenhead: Open University Press.
- Hofstede, G., Hofstede, G. J. ve Minkov, M. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. USA: McGraw-Hill.
- John, T. (2018, 25 Nisan). How the World's First Loneliness Minister Will Tackle ‘the Sad Reality of Modern Life’. *Time*. Elde edilme tarihi: 20 Eylül 2020, <https://time.com/5248016/tracey-crouch-uk-loneliness-minister/>
- Johnson, D. P. ve Mullins, L. C. (1987). Growing Old and Lonely in Different Societies: Toward a Comparative Perspective. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 2(3), 257-274. doi: 10.1007/BF00160684

- Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. Aksu Bora, Fevziye Sayılan, Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınç ve Ferhunde Özbay (Çev.). İstanbul: Metis.
- Keith, J., Fry, C.F., Glascock, A.P., Ikels, C. ve Putman-Dickerson, J. (1994). *The Aging Experience: Diversity and Commanality Across Cultures*, California: Sage.
- Kıssal, A. ve Beşer, A. (2009). Yaşlı İstismar ve İhmalinin Değerlendirilmesi. *TAF Prev Med Bull*, 8(4), 357-364.
- Moore, P. (2008). Capital. Michael Grenfell (Ed.), Pierre Bourdieu: Key Concepts içinde (s. 101-117). Stocksfield: Acumen.
- Mutluer, M. ve Südaş, İ. (2005). Yabancıların Türkiye’de Mülk Edinimi: Coğrafi Bir Yaklaşım. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14, 45-55.
- OECD. (2020). Women at the core of the fight against COVID-19 crisis, Special section: tackling coronavirus (Covid-19). Contributing a global effort. (15.6.2022) https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=127_127000-awfnqj80me&title=Women-at-the-core-of-the-fight-against-COVID-19-crisis
- Öğütte, V.S. ve Çeğin, G. (2010). Toplumsal Sınıfların İlişkisel Gerçekliği: Sosyo-Tarihsel Teorinin ‘Sınıf’la İmtihanı (2.Baskı). Ankara: Tan.
- Öğütte, V.S., Sönmez-Öğütte, F., Sevlü, H. ve Sarımuratoğlu, D. (2021). Covid-19 Sürecinde Yalnız Yaşayan Yaşlı Kadınların Baş Etme Stratejileri: İlişkisel Perspektiften Nitel Bir Araştırma. *Strata*, 6, 117-145.
- Prins, B. (2006). Narrative Accounts of Origins: A Blind Spot in the Intersectional Approach?. *European Journal of Women’s Studies*, 13(3), 277-290. doi: 10.1177/1350506806065757
- Pyke, K. D. ve Bengtson, V. L. (1996). Caring More or Less: Individualistic and Collectivist Systems of Family Eldercare. *Journal of Marriage and the Family*, 58(2), 379-392. doi:10.2307/353503
- Südaş, İ. ve Mutluer, M. (2010). Daha İyi Bir Hayata Doğru: “Yaşam Biçimi Göçü”. *Ege Coğrafya Dergisi*, 19(1), 31-47.
- Tamer-Görer, N. (2014). ‘Hayalet’ Göç: Yaşam Kalitesi Arayışında Türkiye Kıyı Yerleşmelerine Yönelen Avrupalı Emekliler. *İdealkent*, 14, 206-233.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). İstatistiklerle Yaşlılar. Erişim Tarihi 15 Haziran 2022, https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_yaslilar_2020.pdf
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, Uluslararası Göç, Yurtdışından Türkiye’ye Gelen Göç, İBBS3 (İl Düzeyi). Erişim Tarihi 17 Haziran 2022, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.
- Westerhof, G. J., Dittmann-Kohli, F., ve Katzko, M. W. (2000). Individualism and Collectivism in the Personal Meaning System of Elderly Adults. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(6), 649-676. doi: 10.1177/0022022100031006001